

UZASADNIENIE

Potrzeba i cel wydania ustawy

Prawa i obowiązki uczniowskie to ważne społecznie zagadnienie, szczególnie że prawa i obowiązki te wynikają z ludzkiej godności (jak wszystkie prawa, wolności i obowiązki człowieka; art. 30 Konstytucji RP stanowi, że przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych), a szkoła lub placówka¹⁾ to pierwsze miejsce, gdzie jednostka mierzy się z hierarchiczną podległością, nierzadko wobec władzy publicznej, będąc szczególnie narażoną na naruszenia z uwagi na wiek i nieznajomość prawa. To zatem kluczowe, aby już od wieku dziecięcego propagować wśród uczniów idee ich praw, wolności i obowiązków, a także pokazywać im, jak prawo działa w praktyce przez bezpośrednie przełożenie na nich samych.

Z uwagi na hierarchiczną podległość ucznia w środowisku oświatowym możliwe jest naruszanie jego praw lub wolności, nawet nieintencjonalne. O istnieniu tego zjawiska świadczy chociażby założenie w ostatnich latach szeregu organizacji pozarządowych skupiających się na działalności na rzecz uczniów i ich praw, np. Fundacja Varia Poznania, Fundacja na rzecz Praw Ucznia, Stowarzyszenie Kogitorium i Stowarzyszenie na rzecz Praworządności w Szkołach „Stowarzyszenie Umarłych Statutów”.

Możliwość tych naruszeń potęgują ponadto m.in.: brak zebrania w jeden katalog praw i wolności przysługujących uczniom, niezrozumiała zawartość katalogu „podstawowych praw ucznia” w art. 85 ust. 5 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2025 r. poz. 1043), zwanej dalej „ustawą – Prawo oświatowe”, sędowanie dokładnego określenia katalogów praw i obowiązków uczniowskich na szkolne statuty (co powoduje niejednorodność na poziomie kraju), jak również niewystarczająca regulacja katalogu obowiązków uczniowskich z art. 99 ustawy – Prawo oświatowe.

¹⁾ Zgodnie z art. 4 pkt 14 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, przez „placówkę” należy rozumieć jednostki organizacyjne wymienione w art. 2 pkt 3–8 i 10 tej ustawy.

Z powyższych względów Ministra Edukacji Barbara Nowacka 26 marca 2024 r. powołała w Ministerstwie Edukacji Narodowej Zespół do spraw Praw i Obowiązków Ucznia (zarządzenie Ministra Edukacji z dnia 26 marca 2024 r. w sprawie powołania Zespołu do spraw Praw i Obowiązków Ucznia; Dz. Urz. ME poz. 27) złożony z nauczycieli-praktyków, akademików, prawników, a także przedstawicieli organizacji pozarządowych działających na rzecz uczniów i ich praw. Zespół ten przygotował rekomendacje, a niniejszy projekt ustawy jest pierwszą częścią jurydyzacji tychże rekomendacji.

Celem niniejszego projektu ustawy jest uporządkowanie systemu praw i obowiązków uczniowskich przez zebranie ich w katalogi, wraz z doszczegółowieniem niektórych z nich oraz określeniem ustawowego trybu karania uczniów, jak również utworzenie systemu ochrony praw uczniowskich składającego się z Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich (ogólnokrajowego), 16 wojewódzkich rzeczników praw uczniowskich oraz szkolnych rzeczników praw uczniowskich. Dopuszczona zostanie też możliwość powoływania powiatowych i gminnych (miejskich) rzeczników praw uczniowskich. Ponadto obowiązkowe stanie się powoływanie rad szkół lub placówek.

Rzeczywisty stan w dziedzinie, która ma być unormowana

W obecnej chwili brak jest wyczerpującego katalogu praw i obowiązków uczniowskich na poziomie ustawy. Zagadnienia te zostały scedowane w art. 98 ust. 1 pkt 17 ustawy – Prawo oświatowe na poziom szkolnych statutów, co powoduje niejednolitość tych uregulowań na poziomie kraju. Tymczasem ludzkie prawa i obowiązki są pochodzenia naturalnego i wynikają z ludzkiej godności (art. 30 Konstytucji RP). Trzeba więc zapewnić jednolity standard na poziomie ogólnokrajowym.

Co prawda, w ustawie – Prawo oświatowe i innych aktach prawnych o różnej hierarchicznie mocy występują różne uczniowskie prawa podmiotowe. Są one jednak „rozrzucone” w różnych miejscach systemu prawnego, co utrudnia uczniom – osobom młodym i niewykwalifikowanym w prawie – zapoznanie się z nimi.

Tymczasem o tym, że istnieje potrzeba większej ochrony praw i wolności uczniowskich, świadczy choćby to, że w ostatnich latach powstało szereg organizacji pozarządowych, które zajmują się tylko tym zagadnieniem (np. Fundacja na rzecz Praw Ucznia, Stowarzyszenie

Kogutorium, Stowarzyszenie Umarłych Statutów, Fundacja Varia Posnania i Stowarzyszenie dO!Pamina Lab; rok rocznie informują one o łącznie tysiącach spraw, które do nich wpływają z obszaru całej Polski), a także rzeczników praw uczniowskich powoływanych przez jednostki samorządu, m.in. w Warszawie, Poznaniu, Gdańsku i Krakowie. To pokazuje, że potrzeba społeczna jest duża i państwo ma obowiązek tak otoczyć opieką uczniów, aby ich prawa i wolności były realnie szanowane.

Wskazać ponadto trzeba, że sygnały na temat naruszania praw uczniów są wciąż powszechne i stąd konieczność, aby organizacje działające na ich rzecz działały profesjonalnie. Niezależnie od liczby publikacji medialnych, warto zwrócić uwagę na fakt, że badania naukowe przeprowadzane w ostatnich latach także potwierdzają, że skala naruszeń jest bardzo wysoka. Przykładowo, M. Wolanin w monografii *Prawa ucznia* (Oficyna Wydawnicza „Impuls”, wyd. 3, Kraków 2022) wskazuje, że w ramach przeprowadzonego przez niego badania ankietowego na grupie 849 osób aż 57,1% respondentów (485 osób) wskazało, że ma poczucie, że ich prawa są w szkole łamane (s. 92–93). Podobne wnioski zaprezentowano w publikacji Ł. Korzeniowski (red.), *Prawa ucznia w Polsce. Raport z badań* (Kraków 2023; online: <https://raport.sus.org.pl/ebook.pdf> [dostęp: 20 lutego 2025 r.]). Tam jednak skala naruszeń zdaje się znacznie wyższa – według wskazanych wyników, poczucie, że kiedykolwiek w szkole własne prawa zostały naruszone, miało aż 81,3% odpowiadających, przy czym zaledwie 49,4% z tej grupy jakkolwiek na to naruszenie zareagowało (s. 98). W obydwu badaniach (niezależnie od wyniku procentowego) widać pojawianie się w polskich szkołach i placówkach problemu naruszania praw uczniowskich.

Ponadto, aktualnie obowiązujący przepis art. 85 ust. 5 ustawy – Prawo oświatowe, regulujący prawa ucznia w kontekście działalności samorządu uczniowskiego może budzić wątpliwości co do hierarchicznej ważności praw ucznia, a także prawidłowej oceny, co jest prawem ucznia, a co uprawnieniem samorządu uczniowskiego jako społecznego organu w systemie oświaty, np. zawarto w tym katalogu „prawo redagowania i wydawania gazety szkolnej” czy „prawo wyboru nauczyciela pełniącego rolę opiekuna samorządu”, a już nie prawa do poszanowania godności ucznia czy do równego traktowania. Z całą pewnością zatem nie można uznać katalogu zawartego w art. 85 ust. 5 ustawy – Prawo oświatowe za katalog „podstawowych praw ucznia” rozumianych jako prawa najbardziej elementarne, niezbędne dla uczęszczania do

szkoły lub placówki, pobierania w niej nauki i bycia użytkownikiem zakładu administracyjnego o charakterystycznej misji.

Z drugiej zaś strony, obowiązki uczniowskie, pozostając do uregulowania na poziomie statutowym, są w pewnym zakresie enumeratywnie wskazane w art. 99 ustawy – Prawo oświatowe, choć może zachodzić wątpliwość, czy jest to w istocie katalog tych obowiązków, czy swoiste wytyczne do opracowania regulacji statutowych. Tym samym mogą powstawać problemy w interpretowaniu i stosowaniu prawa.

Każdy ludzki obowiązek jest jednocześnie ograniczeniem ludzkiego prawa lub wolności (dla przykładu: obowiązek szkolny ogranicza prawo do nauki przez konieczność uczenia się w szkole, a nie np. w zakładzie pracy). W związku z tym nałożenie jakiegokolwiek obowiązku na jednostkę musi zostać dokonane w trybie przewidzianym dla limitacji praw i wolności człowieka, a zatem w zgodzie m.in. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Norma ta wyznacza m.in. zasadę wyłączności ustawy, która stanowi, że ograniczenie ludzkich praw lub wolności może nastąpić tylko w drodze ustawy.

W związku z powyższym, rozwiązaniem optymalnym spełniającym konstytucyjne wymagania i umożliwiającym jednolite stosowanie prawa w zakresie obowiązków uczniowskich w całym kraju jest wprowadzenie ustawowego katalogu zamkniętego obowiązków uczniowskich.

Co tyczy się zaś zagadnień związanych z prawami pełnoletnich osób uczących się i ich relacji z rodzicami w obliczu wygaśnięcia władzy rodzicielskiej oraz zyskania pełnej zdolności do czynności prawnych, wskazać trzeba, że problem ten kilkakrotnie był podnoszony m.in. przez Rzecznika Praw Obywatelskich w jego wystąpieniach choćby z dnia 16 stycznia 2019 r. (VII.501.69.2018;<https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/VII.501.69.2018%20w%20sprawie%20praw%20pe%20noletnich%20uczni%20w.pdf> [dostęp: 20 lutego 2025 r.]) czy z 3 kwietnia 2024 r. (VII.7031.38.2023.AT;https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2024-04/Do_ME_dostep_do_ocen_ucznia_pelnoletniego_03_04_2024.pdf [dostęp: 20 lutego 2025 r.]).

Statuty szkół lub placówek to ponadto – zgodnie z art. 98 ust. 1 pkt 19 ustawy – Prawo oświatowe – akty wewnętrzne stanowiące o karach oraz procedurze ich wymierzania. To podejście wydaje się być nieefektywne, ponieważ doprowadza do nakładania na uczniów kar niezgodnych naruszających m.in. istotę prawa do nauki przez np. nakazanie opuszczenia sali

lekcyjnej. Z tego względu zasadne zdaje się przeniesienie katalogu kar dla uczniów oraz procedury ich wymierzania na poziom ustawowy. To rozwiązanie zostało zaczerpnięte z przepisów o szkolnictwie wyższym, gdzie katalog kar dla studentów i procedura ich wymierzania jest, co najmniej co do istoty, określona na poziomie ustawy.

Aktualny próg 50% nieusprawiedliwionych nieobecności jest zbyt wysoki jako podstawa do uznania, że obowiązek rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązek szkolny lub obowiązek nauki nie jest wypełniany albo jako podstawa do nieklasyfikowania ucznia w sytuacji, gdy brak jest podstaw do ustalenia oceny śródrocznej lub rocznej. Aktualny próg pozwala być nieobecny w co drugi dzień zajęć szkolnych. Jest to zdecydowanie zbyt dużo, ponieważ częste nieobecności ucznia sprawiają, że nie nadąża on z przerabianym materiałem, w konsekwencji czego w jego wiedzy oraz umiejętnościach narastają luki, które w dalszych latach edukacji mogą być trudne do uzupełnienia. Przykładem niech będzie nauka matematyki, w której najpierw konieczne jest nauczenie się dodawania, aby móc później mnożyć. Mnożenie będzie z kolei przydatne do pierwiastkowania, a później pierwiastkowanie do dokonywania operacji na logarytmach. Jest to zatem prosty ciąg, którego zerwanie w pewnym miejscu (przez powstanie luki w wiedzy czy umiejętnościach) będzie powodem większych trudności z przyswajaniem nauczanego materiału w kolejnych latach nauki.

Jednocześnie trzeba wskazać, że w Polsce działają oddziały, w których próg nieobecności jest znacznie wyższy – to chociażby oddziały z maturą międzynarodową (*International Baccalaureate*; dalej: „IB”). Dla przykładu, oddział klasy IB w III Liceum Ogólnokształcącym w Gdyni – <https://www.lo3.gdynia.pl/wp-content/uploads/2021/02/WARUNKI-UCZESTNICTWA-W-PROGRAMIE-IB.pdf> (dostęp: 20 lutego 2025 r.) – wymaga frekwencji 85% (z wyjątkami w postaci zwolnienia danej osoby z zajęć lekcyjnych np. z powodu uczestnictwa w olimpiadzie wiedzy czy w zajęciach sportowych). Z kolei oddział IB w II Liceum Ogólnokształcącym im. Generałowej Zamoyskiej i Heleny Modrzejewskiej w Poznaniu – <https://2lo.poznan.pl/wp-content/uploads/2014/11/Regulamin-IB.pdf> (dostęp: 20 lutego 2025 r.) – ustala próg nieobecności na 30% w każdym semestrze oraz zbiorczo po czterech semestrach nauki na 20% (z wyjątkami w zakresie np. pobytu w szpitalu). Jasno to pokazuje, że istnieją w Polsce oddziały szkolne z wyższymi progami nieobecności, w których nauka przebiega bez zakłóceń.

W obecnym stanie prawnym tworzenie rad szkół lub placówek jest fakultatywne. Odsetek szkół lub placówek, gdzie zostały one powołane, jest niewielki. Tymczasem projektodawca dostrzega dużą wartość w tym, aby w szkole działało gremium, w której po równej liczbie zasiadają: uczniowie, rodzice i nauczyciele.

Wskazać też trzeba, że w obecnym stanie prawnym bywają powoływani rzecznicy praw uczniowskich na poziomie szkolnym, samorządowym lub wojewódzkim, ale jest to zależne od inicjatywy organu powołującego. Na poziomie ogólnokrajowym zaś brak jest dedykowanej osoby, do której mogliby zwrócić się wszyscy uczniowie. Bo choć większość z nich może zwrócić się do Rzecznika Praw Dziecka o pomoc, to organ ten zajmuje się sprawami osób jedynie do osiągnięcia pełnoletności. W systemie oświaty natomiast liczna jest grupa osób pełnoletnich, które wciąż uczęszczają do szkół lub placówek. Ponadto, nie posiada on narzędzi nadzoru i interwencji charakterystycznych dla systemu oświaty (np. polegających na wydawaniu wiążących zaleceń wobec szkół i placówek czy innych, wzorowanych na narzędziach nadzoru pedagogicznego. Co więcej, jest to organ centralny, mający swoją siedzibę w Warszawie. Jest on zatem dość „odległy” od uczniów, którzy – w razie wejścia w życie projektowanej ustawy – mogliby zwracać się najpierw do organów rzecznikowskich im terytorialnie bliższych, mających swoją właściwość w danej szkole, gminie/powiecie czy w danym województwie.

Niecelowe jest ponadto pozostawianie wszystkich spraw uczniów, w szczególności pełnoletnich, Rzecznikowi Praw Obywatelskich, ponieważ organ ten jest obciążony wieloma innymi zagadnieniami prawnoczęłowieczymi. Uczniowie zaś są szczególnie narażeni na naruszenia praw człowieka, ponieważ są osobami w młodym wieku oraz niewyspecjalizowanymi w prawie. Rzecznik Praw Obywatelskich jest natomiast generalnym rzecznikiem, który nie posiada w swoim Biurze nawet wyodrębnionej jednostki organizacyjnej poświęconej zagadnieniom działu oświaty i wychowanie. W przypadku Rzecznika Praw Obywatelskich zastosowanie mają też argumenty przedstawione wobec Rzecznika Praw Dziecka w zakresie braku kompetencji istotnych dla interweniowania wewnątrz systemu oświaty oraz tego, że jest to organ centralny, z siedzibą w Warszawie i jedynie trzema pełnomocnikami terytorialnymi w innych miastach wojewódzkich. Dlatego też uznano za celowe powołanie struktury organów rzecznikowskich, które działałyby wyłącznie na rzecz uczniów i ich praw.

Aby system organów rzecznikowskich był wydolny, konieczne jest powołanie go na trzech poziomach: szkolnym, wojewódzkim i ogólnokrajowym. Do tego, obserwując mediacyjne, sieciujące i edukacyjno-promocyjne aktywności dotychczasowych samorządowych rzeczników praw uczniowskich, zaproponowano wprowadzenie możliwości powoływania przez gminy i powiaty (oraz miasta na prawach powiatu) odpowiednio gminnych (miejskich) i powiatowych rzeczników praw uczniowskich – o kompetencjach podobnych do tych wykonywanych obecnie tam, gdzie zostali oni powołani, tyle że na podstawie konkretnej, dedykowanej temu rozwiązaniu podstawie prawnej (zamiast, jak dotychczas, ogólnej, związanej z samorządowymi zadaniami oświatowymi). Nie planuje się jednak powoływania ich odpowiedników na poziomie samorządu województwa (skoro wojewódzcy rzecznicy będą powoływani przy kuratoriach oświaty).

Przewidywane skutki prawne, w tym różnice pomiędzy dotychczasowym a projektowanym stanem prawnym

Definicja społeczności szkolnej

Zespół do spraw Praw i Obowiązków Ucznia zauważył w trakcie prac, że brak jest w ustawie – Prawo oświatowe zdefiniowanej grupy osób, która łączyłaby wszystkie osoby uczestniczące w codziennym życiu szkoły. Chodzi tu zatem o jedno pojęcie łączące uczniów, rodziców i nauczycieli. Z uwagi na dostrzeżony brak wnioskodawca proponuje uzupełnić art. 4 ustawy – Prawo oświatowe, zawierający tzw. słowniczek ustawy o pojęcie „społeczności szkolnej” – grupy osób, do której należą uczniowie, rodzice i nauczyciele, a także dyrektorzy niebędący nauczycielami, o których mowa w art. 62 ust. 2 ustawy – Prawo oświatowe. Pojęcie to jest później używane w dalszej części projektu.

Dodanie nowego rozdziału 2a do ustawy – Prawo oświatowe

Z uwagi na przygotowanie kompleksowego katalogu praw i obowiązków uczniowskich, wprowadzenie rozwiązań w zakresie karania uczniów, a także stworzenie systemu organów ochrony praw uczniowskich, konieczne jest wprowadzenie nowego rozdziału 2a w ustawie – Prawo oświatowe zatytułowanego: „Prawa, wolności i obowiązki uczniowskie oraz organy ochrony praw i wolności uczniowskich”.

Jednocześnie wskazano, że rozdział ten obejmie swoim podmiotowym zakresem zastosowania zarówno publiczne, jak i niepubliczne szkoły (podstawowe, ponadpodstawowe, artystyczne) oraz placówki oświatowe, o których mowa w art. 2 pkt 3–8 ustawy – Prawo oświatowe.

Ustawowy i semiimperatywny katalog praw uczniowskich

Dodawany w ustawie – Prawo oświatowe art. 42a zawiera katalog praw i wolności człowieka. Artykuł ten jest zbudowany na zasadzie normy semiimperatywnej – normy, która wyznacza ogólnokrajowe minimum (ogólnokrajowy standard), ale która jednocześnie pozwala, aby szkoły lub placówki jeszcze bardziej polepszyły sytuację uczniów przez odpowiednie regulacje statutowe. To inspiracja semiimperatywną normą z art. 18 ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (Dz. U. z 2025 r. poz. 277 i 807), która pozwala np. zwiększyć pracodawcy wymiar urlopu wypoczynkowego dla pracowników w stosunku do liczby dni określonej w ustawach. Intencję tę potwierdza też treść dodawanego art. 42a ust. 3 ustawy – Prawo oświatowe.

Założenie w projektowanej regulacji jest podobne. Ustawa ma wyznaczać minimum, a szkoły i placówki, o których mowa w art. 2 pkt 3–8 ustawy – Prawo oświatowe, będą mogły przyznać uczniom więcej praw lub wolności. Nie będą jednak mogły przyznać im mniej niż to, co wynika z art. 42a ustawy – Prawo oświatowe i ustaw z zakresu systemu oświaty oraz wydanych do nich aktów wykonawczych.

Zgodnie z projektowaną regulacją, uczeń ma mieć prawo w szczególności do (jeśli nie wskazano inaczej, poniższe odesłania odnoszą się do ustawy – Prawo oświatowe):

- 1) poszanowania jego godności oraz praw i wolności z niej wynikających;
- 2) równego traktowania z innymi uczniami;
- 3) nauczania i wychowania opartych o metody uznane przez współczesne nauki pedagogiczne;
- 4) poszanowania jego prywatności, w tym do:
 - a) ochrony danych osobowych (na zasadach określonych w innych przepisach, w tym na poziomie aktów prawa Unii Europejskiej; projekt ustawy nie wprowadza tu odmiennych regulacji),
 - b) ochrony informacji medycznej,

- c) ochrony wizerunku; wizerunek ucznia nie może być utrwalany ani rozpowszechniany bez pisemnej zgody ucznia mającego co najmniej szesnaście lat albo rodzica ucznia niemającego co najmniej szesnastu lat, która może być w każdym czasie zmieniona lub odwołana. Zgody nie wymaga utrwalenie lub rozpowszechnienie wizerunku ucznia stanowiącego jedynie szczegół całości;
 - d) zachowania informacji o otrzymywanych ocenach z zajęć edukacyjnych w poufności wobec innych uczniów, chyba że uczeń wyrazi zgodę na ich ujawnienie,
 - e) zachowania w poufności dotyczących go informacji, o których mowa w art. 30a ust. 2, chyba że zachodzą okoliczności, o których mowa w art. 30a ust. 3;
- 5) posiadania na terenie szkoły podstawowej, szkoły ponadpodstawowej, szkoły artystycznej lub placówki, o której mowa w art. 2 pkt 3–8, przedmiotów osobistych przy sobie lub przechowywania tych przedmiotów w miejscu do tego przeznaczonym, w sposób określony w statucie tej szkoły lub placówki; przedmioty osobiste nie mogą być odebrane uczniowi, z wyjątkiem przedmiotów, których posiadanie:
- a) zagraża bezpieczeństwu osób przebywających w tej szkole lub placówce lub które naruszają zasady bezpieczeństwa obowiązujące w tej szkole lub placówce;
 - b) narusza przepisy:
 - ustawy z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych (Dz. U. z 2024 r. poz. 1163, Dz. U. z 2025 r. poz. 427 i 799),
 - ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. z 2023 r. poz. 1939),
 - ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. z 2023 r. poz. 2151)
 - a odebrane przedmioty należy złożyć w miejscu określonym w statucie tej szkoły lub placówki i wydać rodzicowi niepełnoletniego ucznia albo pełnoletniemu uczniowi po zakończeniu zajęć w danym dniu, chyba że posiadanie tych przedmiotów jest zabronione na podstawie odrębnych przepisów;
- 6) kształtowania własnego stroju i wyglądu, z uwzględnieniem art. 42b ust. 1 pkt 4 i 5;
- 7) ochrony praw autorskich własnych utworów na zasadach określonych w ustawie z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. z 2025 r. poz. 24) oraz ochrony przysługującej twórcy wynalazku, wzoru użytkowego, wzoru przemysłowego oraz

topografii układu scalonego na zasadach określonych w ustawie z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz. U. z 2023 r. poz. 1170) (utwory w zakresie tego przepisu są rozumiane szeroko; tak, jak rozumie je art. 1 ust. 1 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych);

8) rozwoju własnych zainteresowań i uzdolnień, w tym do brania udziału w konkursach, olimpiadach i turniejach oraz innych formach współzawodnictwa i prezentacji osiągnięć uczniów;

9) zachowania odpowiednich proporcji między wysiłkiem szkolnym a czasem wolnym i rozwojem własnych zainteresowań, w szczególności w czasie dni wolnych od zajęć edukacyjnych;

10) uzyskania pomocy materialnej na zasadach określonych w rozdziale 8a ustawy o systemie oświaty;

11) bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkole podstawowej, szkole ponadpodstawowej, szkole artystycznej lub placówce, o której mowa w art. 2 pkt 3–8, oraz w trakcie zajęć organizowanych przez tę szkołę lub placówkę poza jej terenem;

12) informacji dotyczących procesu nauczania i wychowania, które jest realizowane w szczególności przez:

a) publikowanie przez szkoły podstawowe, szkoły ponadpodstawowe, szkoły artystyczne lub placówki, o których mowa w art. 2 pkt 3–8, objęte obowiązkiem prowadzenia Biuletynu Informacji Publicznej, o którym mowa w ustawie z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz. U. z 2022 r. poz. 902), w Biuletynie Informacji Publicznej:

– statutu szkoły lub placówki, w wersji opracowanej jako tekst ujednolicony, uchwał zmieniających jego treść oraz wniesionych projektów jego zmiany,

– tygodniowego rozkładu zajęć, o którym mowa w art. 110 ust. 4,

b) zapewnienie przez szkołę podstawową, szkołę ponadpodstawową, szkołę artystyczną lub placówkę, o której mowa w art. 2 pkt 3–8, możliwości zapoznawania się ze szkolnym zestawem programów nauczania, o którym mowa w art. 22a ust. 7 ustawy o systemie oświaty;

13) jawnego, sprawiedliwego i umotywowanego oceniania osiągnięć edukacyjnych i zachowania ucznia;

- 14) kontaktowania się ze szkołą podstawową, szkołą ponadpodstawową, szkołą artystyczną lub placówką, o której mowa w art. 2 pkt 3–8, w dostępny dla niego sposób, określony w statucie tej szkoły lub placówki;
- 15) angażowania się w życie szkoły podstawowej, szkoły ponadpodstawowej, szkoły artystycznej lub placówki, o której mowa w art. 2 pkt 3–8, w tym przez zaangażowanie w działalność organów samorządu uczniowskiego lub udział w działalności kulturalnej, w tym wydawniczej, oświatowej, sportowej i rozrywkowej samorządu uczniowskiego;
- 16) wyboru członków organów samorządu uczniowskiego oraz opiekuna samorządu uczniowskiego zgodnie z art. 85 ust. 3, a także bycia wybranym do organów samorządu uczniowskiego;
- 17) wyboru członków rady szkoły lub placówki oraz bycia wybranym do rady szkoły lub placówki zgodnie z art. 81 ust. 6;
- 18) składania skarg i wniosków we wszelkich sprawach związanych z działalnością szkoły podstawowej, szkoły ponadpodstawowej, szkoły artystycznej lub placówki, o której mowa w art. 2 pkt 3–8, a także w interesie własnym lub na rzecz innego członka społeczności szkolnej za jego zgodą; uczeń nie może być narażony ze strony organów szkoły lub placówki oraz jej pracowników na jakikolwiek uszczerbek lub zarzut z powodu złożenia skargi lub wniosku, lub z powodu dostarczenia materiału do publikacji o znamionach skargi lub wniosku, jeżeli działał w granicach prawem dozwolonych.

Ponadto, uczniom przysługiwać będą następujące wolności:

- 1) od wszelkich form przemocy, w tym przemocy psychicznej i cyberprzemocy (co ma chronić uczniów od form przemocy, nie jest to jednak zakaz np. zwracania uwagi czy konstruktywnej krytyki, ponieważ nie są to zachowania stanowiące przemoc psychiczną);
- 2) od dyskryminacji z jakiegokolwiek powodu, w szczególności ze względu na: płeć, wiek, wygląd, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, stan zdrowia, sytuację materialną, przekonania polityczne, pochodzenie etniczne, wyznanie albo jego brak i orientację seksualną;
- 3) sumienia, wyznania i światopoglądu; szkoła lub placówka nie może zakazać uczniowi udziału w praktykach religijnych ani zmuszać ucznia do uczestniczenia w praktykach religijnych. Przepis ten nie stoi w sprzeczności ze specyfiką szkół i placówek zakładanych przez Kościoły i związki wyznaniowe oraz innych szkół i placówek o charakterze wyznaniowym;

4) słowa i uzewnętrzniania przekonań.

Wskazane prawa i wolności mają zastosowanie – tak, jak co do zasady cały projektowany rozdział 2a – wobec uczniów w szkole podstawowej, szkole ponadpodstawowej, szkole artystycznej lub placówce, o której mowa w art. 2 pkt 3–8 ustawy – Prawo oświatowe.

Można wyróżnić szereg argumentów, które przemawiają za przygotowaniem kompleksowego katalogu praw (a także obowiązków) uczniowskich. Oto kilka z nich.

1. Uczniowie są młodzi, niewykwalifikowani w prawie. Są grupą szczególnie narażoną na naruszenia ich praw. Aby mogli reagować, muszą w ogóle wiedzieć, jakie prawa im przysługują. Sami tego katalogu nie „odkodują” z przeróżnych aktów prawnych, więc ustawodawca ułatwi im to zadanie i wskaże kompleksowy katalog w jednym miejscu w ustawie. Ponadto nauczyciele też nie mają wykształcenia prawniczego, zatem i dla nich stosowanie prawa dzięki proponowanej zmianie będzie prostsze.

2. Kompleksowy katalog w ustawie jest realizacją konstytucyjnych zasad – z art. 2 Konstytucji RP wynika szereg zasad, których urzeczywistnieniem będzie wprowadzenie do ustawy – Prawo oświatowe kompleksowego katalogu praw ucznia:

- 1) zasady określoności i pewności prawa, z których wynika m.in. to, że prawo ma być zrozumiałe dla jego odbiorców (szczególnie w wymiarze jasności zewnętrznej). W przypadku projektowanej ustawy głównymi odbiorcami będą uczniowie. Trzeba zatem tym większej wrażliwości na to, aby rozumieli oni katalog swoich praw (patrzac na ich wiek oraz brak wykwalifikowania w prawie). Stąd, zamieszczenie katalogu praw w jednym miejscu w ustawie będzie realizowało tę zasadę;
- 2) zasada zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa – skoro państwo chce chronić prawa uczniowskie, to musi stanowić takie prawo, które będzie wzbudzało uczniowskie zaufanie. Ten cel zostanie zrealizowany, gdy prawa ucznia nie będą „rozsiane” po aktach prawnych o różnej hierarchicznej mocy. Wykonaniem tej zasady jest zatem opracowanie w jednym miejscu katalogu praw uczniowskich — ułatwi to uczniom zapoznanie się z nimi i wzbudzi ich zaufanie do państwa i prawa.

3. Usunięcie luk i swoista kodyfikacja – prace Zespołu do spraw Praw i Obowiązków Ucznia polegały w dużej mierze na transponowaniu poszczególnych uczniowskich praw do jednego ustawowego katalogu. To zatem przejaw swoistej kodyfikacji systemu praw i obowiązków uczniowskich. Dzięki niej zachowana będzie też większa spójność całego systemu, ponieważ prace polegające na zbieraniu różnych norm w jedno miejsce pozwoliły zauważyć luki prawne i jednocześnie je wyeliminować.

4. W polskim prawie istnieje szereg ustaw, które mają na celu chronić grupy szczególnie narażone na naruszenia (np. pracownicy czy pacjenci). Ustawowe katalogi ich praw także zawierają takie normy, które wynikają z innych aktów prawnych (w tym z Konstytucji RP czy z ratyfikowanych umów międzynarodowych). Mimo tego takie katalogi kodyfikuje się na poziomie ustawowym z powodów wskazanych w powyższych punktach.

Tu przykład: ustawa z 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz. U. z 2024 r. poz. 581) zawiera nawet nie artykuły, a całe rozdziały poświęcone poszczególnym prawom pacjentów. Choćby bowiem prawo do informacji, o którym mowa w rozdziale 3 (art. 9 i nast.) tejże ustawy wynika przecież już z Konstytucji RP. Tak samo, prawo do zachowania w tajemnicy informacji medycznych (rozdz. 4, art. 13 i nast.) w sposób oczywisty wpisuje się w zakres konstytucyjnego prawa do prywatności. „Prawo do poszanowania intymności i godności” (art. 20 ust. 1 ustawy) to natomiast koncept obecny zarówno w ustawie zasadniczej, jak i w międzynarodowych konwencjach. Wszystkie one są zatem zawarte w aktach wyższego rzędu, ale ustawodawca celowo wpisał je także do katalogu na poziomie ustawy. Ma to na celu nie tylko zebrać prawa w jedno miejsce i, tym samym, zwiększyć świadomość na ich temat wśród grupy narażonej na ich łamanie, ale również uszczegółowić poszczególne te prawa. Tak samo czyni wniesiony projekt w zakresie praw uczniowskich.

Projektowany art. 42a ust. 4 ustawy – Prawo oświatowe nakłada na jednostki systemu oświaty objęte podmiotowym zakresem zastosowania tegoż artykułu obowiązek upowszechniania wśród uczniów wiedzy o prawach, wolnościach i obowiązkach uczniowskich i obywatelskich. Uszczegółowienie tego obowiązku na poziomie szkół i placówek można znaleźć w proponowanym znowelizowanym brzmieniu art. 98 ust. 1 pkt 17 ustawy – Prawo oświatowe.

W związku z powyższymi zmianami nowelizacji ulega też brzmienie art. 85 ust. 5 ustawy – Prawo oświatowe. Nie jest bowiem zasadne utrzymywanie katalogu „podstawowych praw

ucznia”, w przypadku konstruowania odrębnego artykułu poświęconego uczniowskim prawom i wolnościom.

Ponadto, art. 98 ust. 1 pkt 17 ustawy – Prawo oświatowe został uzupełniony o „zasady upowszechniania wśród uczniów wiedzy o ich prawach i obowiązkach”. To zatem element, który będzie musiał być zawarty w statutach szkół lub placówek.

Ustawowy i zamknięty katalog obowiązków uczniowskich

W dodawanym art. 42b ustawy – Prawo oświatowe proponuje się wprowadzenie zamkniętego katalogu obowiązków uczniowskich. Jednocześnie zostanie uchylony art. 99 ustawy – Prawo oświatowe

Niezasadne było nowelizowanie brzmienia art. 99 ustawy – Prawo oświatowe, ponieważ był on umieszczony w rozdziale dotyczącym szkół i placówek publicznych. Intencją wnioskodawcy jest natomiast objęcie tymże katalogiem szerszego zakresu osób, tj. osób uczących się w publicznych i niepublicznych szkołach podstawowych, ponadpodstawowych i artystycznych, a także w placówkach, o których mowa w art. 2 pkt 3–8 ustawy – Prawo oświatowe. Dlatego właśnie katalog ten został zamieszczony w rozdziale 2a, w dodanym art. 42b ustawy – Prawo oświatowe. Jednocześnie, niezasadne było nowelizowanie treści art. 35 ustawy – Prawo oświatowe, ponieważ wskazane tam obowiązki nie są obowiązkami uczniowskimi, tylko człowieczymi (wynikającymi z art. 70 Konstytucji RP).

Z uwagi na zamknięty charakter katalogu szkoły i placówki nie będą mogły nakładać na uczniów żadnych innych dodatkowych obowiązków. Obowiązki ludzkie można bowiem ustalić tylko w ustawie (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP) i ta aktywność legislacyjna jest przejawem realizacji tego założenia. Z tego względu art. 98 ust. 1 pkt 17 ustawy – Prawo oświatowe zmienia brzmienie m.in. przez wykreślenie z niego fragmentu o obowiązkach uczniowskich, a art. 99 ustawy – Prawo oświatowe jest uchylany w całości. Oczywiście jednak, szkoły będą mogły część obowiązków doprecyzować czy dostosować do lokalnych zwyczajów (zob. np. art. 42b ust. 1 pkt 5, 6 i 8 ustawy – Prawo oświatowe, które cedują pewne sprawy do uregulowania przez akty wewnętrzzszkolne).

Zgodnie z projektowaną regulacją, uczeń ma mieć obowiązek:

- 1) przestrzegać przepisów prawa regulujących pracę i organizację tej szkoły lub placówki, w szczególności aktów prawa powszechnie obowiązującego, statutu tej szkoły lub placówki i innych wewnętrznych aktów prawnych obowiązujących w tej szkole lub placówce;
- 2) szanować prawa i wolności pozostałych członków społeczności szkolnej oraz innych osób przebywających w szkole lub placówce;
- 3) zachowywać się zgodnie z ogólnie przyjętymi normami społecznymi podczas zajęć organizowanych na terenie tej szkoły lub placówki i poza nim, przerw w zajęciach, uroczystości, imprez oraz wyjść grupowych i wycieczek, a także dbać o mienie szkoły lub placówki;
- 4) nosić strój zgodny z ogólnie przyjętymi normami społecznymi, a w przypadku, o którym mowa w art. 100, nosić na terenie szkoły lub placówki jednolity strój; noszenie stroju, który nawołuje do nienawiści, dyskryminuje inne osoby, jest sprzeczny z przepisami prawa lub stwarza zagrożenie dla bezpieczeństwa innych osób przebywających w szkole lub placówce lub samego ucznia jest niedozwolone;
- 5) przestrzegać określonych w statucie tej szkoły lub placówki zasad regulujących strój i wygląd podczas uroczystości organizowanych przez szkołę lub placówkę, zajęć edukacyjnych wychowania fizycznego, zajęć edukacyjnych odbywających się w warsztatach, laboratoriach i pracowniach szkolnych oraz podczas wyjść i wycieczek szkolnych, zgodnych z ogólnie przyjętymi normami społecznymi oraz koniecznością zapewnienia uczniom bezpiecznych i higienicznych warunków kształcenia, wychowania i opieki;
- 6) przestrzegać warunków wnoszenia na teren tej szkoły lub placówki telefonów komórkowych i innych urządzeń elektronicznych i korzystania z nich na terenie tej szkoły lub placówki albo zakazu korzystania z telefonów komórkowych i innych urządzeń elektronicznych na terenie tej szkoły lub placówki, określonych w statucie tej szkoły lub placówki; warunki lub zakaz, o których mowa w tym punkcie, muszą uwzględniać możliwość wnoszenia i korzystania z telefonów komórkowych i innych urządzeń elektronicznych w celach zdrowotnych;
- 7) zachowywać się wobec członków społeczności szkolnej i innych osób przebywających w szkole lub placówce zgodnie z ogólnie przyjętymi normami społecznymi oraz z szacunkiem i poszanowaniem ich godności osobistej;
- 8) uczęszczać na zajęcia edukacyjne; uczeń, a w przypadku ucznia niepełnoletniego – jego rodzic, usprawiedliwia nieobecność ucznia na zajęciach edukacyjnych, podając jej powód

niezawierający informacji nadmiernych i wrażliwych. Usprawiedliwienia nieobecności dokonuje się w trybie, terminie i formie określonych w statucie szkoły podstawowej, szkoły ponadpodstawowej, szkoły artystycznej lub placówki, o której mowa w art. 2 pkt 3–8;

9) przygotowywać się do zajęć edukacyjnych oraz przystępować do form sprawdzania osiągnięć edukacyjnych;

10) szanować prawa autorskie utworów innych osób.

Podkreśleniem tego, że katalog obowiązków jest zamknięty, jest treść art. 42b ust. 2 ustawy – Prawo oświatowe.

Katalog kar dla uczniów i ustawowa procedura ich wymierzania

Wnioskodawca proponuje przenieść katalog kar dla uczniów oraz procedurę ich wymierzania na poziom ustawowy. To pozwoli wyeliminować nakładanie na uczniów kar niekonstytucyjnych (np. nakazywanie im opuszczenia sali lekcyjnej). Rozwiązanie to jest inspirowane przepisami z zakresu szkolnictwa wyższego, gdzie również kary dla studentów i istotne elementy procedury ich wymierzania są określone przez ustawę.

Nakładanie kar ma być jednak postępowaniem niejako w drugiej kolejności. Najpierw bowiem szkoła lub placówka ma stosować „zwykłe” działania wychowawcze, których katalog jest otwarty (można do niego zaliczyć m.in. uwagi ustne, pisemne informacje o zachowaniu, tzw. kontrakt wychowawczy, przeproszenie pokrzywdzonego, przywrócenie stanu poprzedniego lub wykonanie określonych prac porządkowych na rzecz szkoły lub placówki, przy czym dwa ostatnie działania winno się stosować tylko za zgodą rodziców niepełnoletniego ucznia). Dopiero gdy one okażą się niewystarczające, uczeń będzie podlegał odpowiedzialności za naruszenie przepisów obowiązujących w szkole lub placówce.

Projektowana regulacja przewiduje następujące kary dla uczniów:

1) upomnienie pisemne;

2) nagana pisemna;

3) nagana pisemna z ostrzeżeniem, że w razie kolejnego naruszenia przepisów obowiązujących w szkole podstawowej, szkole ponadpodstawowej, szkole artystycznej lub placówce, o której mowa w art. 2 pkt 3–8 ustawy – Prawo oświatowe, mogą zostać wymierzone kary, o których mowa w pkt 4 lub 5;

4) w przypadku uczniów objętych obowiązkiem szkolnym – wystąpienie z wnioskiem do kuratora oświaty o przeniesienie do innej szkoły;

5) w przypadku uczniów nieobjętych obowiązkiem szkolnym – skreślenie z listy uczniów.

Ponadto, nałożenie nagany lub nagany z ostrzeżeniem może skutkować dodatkowym nałożeniem środka w postaci ograniczenia możliwości udziału w wydarzeniach kulturalnych, sportowych lub rozrywkowych organizowanych przez tę szkołę lub placówkę lub w których ta szkoła lub placówka bierze udział, jeżeli nie stanowią one realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego lub kształcenia w zawodzie. Ograniczenie stosuje się na okres nie dłuższy niż 3 miesiące i nie dłużej niż do zakończenia roku szkolnego. Ograniczenie to będzie mogło ulec warunkowemu zawieszeniu, jeśli będzie za tym przemawiała postawa ucznia.

Proponowane brzmienie art. 42c ustawy – Prawo oświatowe zawiera ponadto procedurę wymierzenia kary. Postępowanie wszczyna dyrektor szkoły lub placówki (chyba że nie jest on nauczycielem, wtedy kompetencje te wykonuje nauczyciel, o którym mowa w art. 62 ust. 3 ustawy – Prawo oświatowe). Dokonuje tego z własnej inicjatywy lub na wniosek innego członka społeczności szkolnej (czyli na wniosek ucznia, rodzica lub nauczyciela), jeżeli popełnienie zarzucanego naruszenia jest prawdopodobne, chyba że wystarczające będzie zastosowanie działań, o których mowa w art. 42c ust. 1 ustawy – Prawo oświatowe. Oczywiście, jeżeli dyrektor poweźmie informację od innej osoby (np. ucznia innej szkoły czy funkcjonariusza Policji), to postępowanie również będzie mógł wszcząć (skoro może tego dokonać „z własnej inicjatywy”).

Po wszczęciu postępowania dyrektor ma obowiązek poinformować ucznia o wszczęciu postępowania, możliwych konsekwencjach naruszenia oraz o jego prawach i obowiązkach w postępowaniu w sprawie wymierzenia uczniowi kary, w tym o prawie do złożenia wyjaśnień oraz, w przypadku uczniów niepełnoletnich, o prawie do uczestnictwa w postępowaniu przez rodziców tego ucznia. Informacja ta powinna być przekazana w sposób zrozumiały dla ucznia, z uwzględnieniem jego wieku i możliwości poznawczych.

Dyrektor prowadzi całe postępowanie i to on ma oceniać dowody (w sposób swobodny, opierając się na logice i doświadczeniu życiowym), czyniąc to obiektywnie. W postępowaniu dyscyplinarnym uczniowi przysługują gwarancje znane z prawa karnego, takie jak *in dubio pro reo*, domniemanie niewinności czy prawo do obrony.

Zanim kara zostanie nałożona, konieczne jest jednak wysłuchanie ucznia i ewentualnych świadków. W wysłuchaniach uczniów niepełnoletnich mogą ponadto brać udział ich rodzice, a rodzice ucznia niepełnoletniego mogą brać udział w całym postępowaniu w charakterze strony. Ponadto, jeżeli dyrektor będzie planował wymierzyć karę skreślenia z listy uczniów czy karę zwrócenia się z wnioskiem o przeniesienie do innej szkoły, to musi on uzyskać zgodę rady pedagogicznej oraz zasięgnąć opinii samorządu uczniowskiego oraz szkolnego rzecznika praw uczniowskich (a w przypadku szkół artystycznych dodatkowo uzyskać pozytywną opinię specjalistycznej jednostki nadzoru, o której mowa w art. 53 ust. 1 ustawy – Prawo oświatowe). Ma to służyć i dyrektorowi, i uczniowi – do sprawy włączy się bowiem inny podmiot, który wyrazi swoją opinię lub zgodę.

Od decyzji o nałożeniu kary lub środka ograniczającego udział w niektórych pozalekcyjnych aktywnościach służy odwołanie do rady szkoły za pośrednictwem dyrektora. Wyjątkiem są kary skreślenia z listy uczniów czy zwrócenia się z wnioskiem do kuratora oświaty o przeniesienie do innej szkoły – od nich należy złożyć odwołanie do organu wyższego stopnia, czyli, co do zasady, kuratora oświaty, w terminie określonym przez przepisy odrębne.

W związku z regulacjami dot. kar zmianie uległy także art. 68 ust. 2–3a i art. 173 (przez dodanie ust. 4). Wynika to z tego, że przesłanki np. skreślenia z listy uczniów są teraz określone w ustawie, a nie w statucie.

W przypadku osób objętych obowiązkiem szkolnym wymierzenie kary zwrócenia się z wnioskiem o przeniesienie do innej szkoły nie będzie jednak, jak dotychczas, jedyną ścieżką dokonania tego przeniesienia. Dyrektor może bowiem złożyć taki wniosek „w uzasadnionych przypadkach”, a wymierzenie kary, o której mowa w dodawanym art. 42c ust. 3 pkt 4 ustawy – Prawo oświatowe, jest jedynie egzemplifikacją tychże uzasadnionych przypadków. Nie jest to jednak jedyny taki „uzasadniony przypadek”. Katalog tych przypadków pozostaje otwarty.

W związku z tymi zmianami konieczna była nowelizacja ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz. U. z 2024 r. poz. 978, z późn. zm.).

Rozwiązań art. 42c ust. 2–19 ustawy – Prawo oświatowe nie stosuje się natomiast w stosunku do uczniów klas I–III szkoły podstawowej oraz klas odpowiadającym klasom I–III w szkole artystycznej realizującej kształcenie ogólne. Przepisów tych nie stosuje się ponadto do dzieci

korzystających z wychowania przedszkolnego w oddziałach przedszkolnych w szkołach podstawowych, a także w przypadku zastosowania wobec ucznia środka, o którym mowa w art. 4 ust. 4 ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Wynika to z niskiego wieku tych osób, przez co nie zdecydowano się na stosowanie sformalizowanych postępowań karzących, a jedynie poprzestano na środkach oddziaływania wychowawczego. Ponadto, nie można ucznia dwa razy karać za ten sam czyn, co jest powodem dla przewidzenia wyłączenia w razie zastosowania stosownego środka z zakresu wsparcia i resocjalizacji nieletniego. Przewidziano ponadto możliwość dostosowania kar dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym, znacznym lub głębokim w taki sposób, by lepiej osiągnąć zakładany cel wychowawczy kary.

Powstanie organów rzecznikowskich

Dla skutecznej ochrony praw uczniowskich proponuje się utworzenie czteroszczeblowego systemu organów rzecznikowskich: Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich, wojewódzkich rzeczników praw uczniowskich, gminnych (miejskich) i powiatowych rzeczników praw uczniowskich (fakultatywnie) oraz szkolnych rzeczników praw uczniowskich. Przepisy dla każdego z tych szczebli zostały zbudowane w następujący sposób: najpierw przepisy kompetencyjne, a później ustrojowe.

Krajowy Rzecznik Praw Uczniowskich

Na poziomie ogólnokrajowym zostanie powołany Krajowy Rzecznik Praw Uczniowskich działający przy ministrze właściwym do spraw oświaty i wychowania oraz pod jego nadzorem. Będzie on ponadto obsługiwany przez urząd obsługujący tegoż ministra.

Do zadań Krajowego Rzecznika należeć będzie:

- 1) monitorowanie stanu przestrzegania praw uczniowskich, w tym w miejscu odbywania praktycznej nauki zawodu organizowanej przez szkołę lub odbywanej na podstawie umowy o praktyczną naukę zawodu;
- 2) koordynacja działań w zakresie zwiększania poziomu przestrzegania praw uczniowskich i poziomu świadomości na temat tych praw oraz współpracy między organami ochrony praw uczniowskich, o których mowa w art. 42l, art. 42o i art. 42q;
- 3) upowszechnianie wiedzy na temat praw i obowiązków uczniowskich;

- 4) wspieranie członków społeczności szkolnych w działaniach, o których mowa w ust. 2;
- 5) przyjmowanie i rozpatrywanie skarg dotyczących naruszenia praw uczniowskich składanych w interesie:
 - a) publicznym, w szczególności w sprawach związanych z działalnością szkół podstawowych, szkół ponadpodstawowych, szkół artystycznych lub placówek, o których mowa w art. 2 pkt 3–8, mających siedziby na obszarze co najmniej dwóch województw,
 - b) indywidualnym lub na rzecz osoby trzeciej, za jej zgodą – w uzasadnionych przypadkach, gdy nie jest możliwe lub celowe złożenie skargi do organów ochrony praw uczniowskich, o których mowa w art. 42l, art. 42o i art. 42q albo gdy organy te uznały się za niewłaściwe do rozpatrzenia danej skargi.

Wszystko to możliwe będzie dzięki następującym jego kompetencjom. Rzecznik bowiem może:

- 1) zbadać, nawet bez uprzedzenia, każdą sprawę na miejscu;
- 2) żądać od organów władzy publicznej, organizacji lub instytucji złożenia wyjaśnień, udzielenia informacji lub udostępnienia akt i dokumentów, w tym zawierających dane osobowe, niezbędnych do wyjaśnienia sprawy i w zakresie w jakim jest to konieczne do realizacji zadań ustawowych, z wyłączeniem akt postępowań karnych;
- 3) zwrócić się do właściwych organów, organizacji lub instytucji o podjęcie działań na rzecz ucznia z zakresu ich kompetencji; przepisy art. 10a i 10b ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. z 2023 r. poz. 292) stosuje się odpowiednio;
- 4) opracowywać i przedkładać ministrowi właściwemu do spraw oświaty i wychowania projekty aktów prawnych dotyczące zakresu jego działania, z wnioskiem o podjęcie prac legislacyjnych;
- 5) występować do właściwych organów z wnioskami o podjęcie inicjatywy ustawodawczej bądź o wydanie lub zmianę aktów prawnych dotyczących zakresu jego działania;
- 6) organizować lub wspierać mediację;
- 7) żądać uchylecia statutu szkoły podstawowej, szkoły ponadpodstawowej, szkoły artystycznej lub placówki, o której mowa w art. 2 pkt 3–8, albo niektórych jego postanowień w trybie art. 114; żądanie to w zakresie naruszania praw i wolności uczniowskich jest wiążące;

- 8) wydać zalecenia dyrektorowi szkoły podstawowej, szkoły ponadpodstawowej, szkoły artystycznej lub placówki, o której mowa w art. 3, 4 i 6–8 – w przypadku stwierdzenia naruszenia praw uczniowskich w tej szkole lub placówce; Krajowy Rzecznik wydaje zalecenia dyrektorowi szkoły lub placówki po ich uzgodnieniu z kuratorem oświaty, a w przypadku szkół i placówek artystycznych – ze specjalistyczną jednostką nadzoru, o której mowa w art. 53 ust. 1;
- 9) organizować i prowadzić działalność analityczno-badawczą, edukacyjną i informacyjną na temat praw i obowiązków uczniowskich, a także współpracę:
- a) między organami ochrony praw uczniowskich,
 - b) z innymi instytucjami państwowymi i samorządowymi, młodzieżowymi sejmikami województw, młodzieżowymi radami powiatów lub gmin i organizacjami społecznymi;
- 10) organizować i prowadzić dyżury umożliwiające uzyskanie informacji w zakresie ochrony praw uczniowskich oraz pomocy w przypadku indywidualnych naruszeń tych praw; dyżury mogą być organizowane i prowadzone stacjonarnie lub z wykorzystaniem środków komunikacji na odległość.

Część kompetencji Krajowego Rzecznika jest podobna do tych przysługujących nauczycielom-wizytatorom (np. wydawanie zaleceń, o których mowa w pkt 8 powyższego wyliczenia). Tryb reagowania na nie (tj. składanie zastrzeżeń, stwierdzanie istotnych uchybień w działalności jednostki systemu oświaty, uczestniczenie w posiedzeniach rad pedagogicznych czy w zajęciach edukacyjnych itd.) jest określony w art. 42e ust. 2–4 i ust. 6 ustawy – Prawo oświatowe.

To, co ważne, to konieczność współpracowania z kuratorem oświaty, a w przypadku szkół i placówek artystycznych – ze specjalistyczną jednostką nadzoru. Część kompetencji Krajowy Rzecznik będzie mógł wykonywać tylko po uzgodnieniu ich z nimi albo chociaż po ich wcześniejszym poinformowaniu np. o zamiarze wzięcia udziału w posiedzeniu rady pedagogicznej czy rady szkoły.

W związku z nadaniem powyższych kompetencji Krajowemu Rzecznikowi Praw Uczniowskich było konieczne znowelizowanie niektórych innych ustaw. Zmiany te są zawarte w art. 3–7 projektu ustawy.

Z uwagi na hierarchiczność systemu organów rzecznikowskich Krajowy Rzecznik Praw Uczniowskich będzie mógł też wydawać wiążące polecenia wojewódzkim rzecznikom.

Działalność Krajowego Rzecznika może następować dwutorowo: z własnej inicjatywy lub na wniosek, który jest wolny od opłat i nie musi być sporządzony w żadnej szczególnej formie. Jedyne co jednak jest konieczne, to oznaczenie wnioskodawcy, oznaczenie przedmiotu sprawy oraz, gdy sprawa dotyczy osoby trzeciej, zgoda tejże osoby. Projekt ustawy stanowi jednak, że jeśli wniosek dotyczy sprawy niewykraczającej terytorialnie poza jedno województwo, to taki wniosek winien być skierowany najpierw do wojewódzkiego rzecznika praw uczniowskich (dodawany art. 42f ust. 5 ustawy – Prawo oświatowe). Gdyby natomiast wnioskodawca chciał go skierować do Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich, to winien on wskazać powody, dla których kieruje sprawę bezpośrednio do niego.

Zgodnie z art. 42h ustawy – Prawo oświatowe Krajowy Rzecznik Praw Uczniowskich jest powoływany przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania spośród osób wyłonionych w drodze otwartego i konkurencyjnego naboru (skład i tryb pracy komisji określi minister właściwy do spraw oświaty i wychowania w drodze rozporządzenia). Krajowym Rzecznikiem może zostać jednak tylko osoba, która spełnia łącznie następujące kryteria:

- 1) jest obywatelem polskim;
- 2) ma pełną zdolność do czynności prawnych i korzysta z pełni praw publicznych;
- 3) nie była skazana prawomocnym wyrokiem za umyślne przestępstwo ani umyślne przestępstwo skarbowe;
- 4) nie była karana karą dyscyplinarną;
- 5) jest nieskazitelnego charakteru i wyróżnia się wysokim autorytetem ze względu na walory moralne i wrażliwość społeczną;
- 6) posiada tytuł zawodowy magistra, magistra inżyniera albo równorzędny;
- 7) posiada co najmniej pięcioletnie doświadczenie w działalności na rzecz uczniów i ich praw;
- 8) wyróżnia się znajomością przepisów prawa z zakresu oświaty i wychowania, w szczególności dotyczących praw uczniowskich i ich ochrony;
- 9) zna język obcy nowożytny na poziomie co najmniej B2 w skali globalnej biegłości językowej według „Common European Framework of Reference for Languages: learning,

teaching, assessment (CEFR) – Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie (ESOKJ)”;

10) nie posiada przeciwwskazań zdrowotnych do wykonywania pracy na stanowisku kierowniczym;

11) w ramach naboru przedstawi koncepcję pracy na stanowisku Krajowego Rzecznika.

Sama kadencja Krajowego Rzecznika będzie trwać, zgodnie z art. 42i ustawy – Prawo oświatowe, 4 lata i będzie możliwe jednokrotne ponowne jego powołanie. Odwołanie w trakcie kadencji będzie natomiast możliwe jedynie w ściśle określonych przypadkach, tj. w przypadku:

- 1) utraty obywatelstwa polskiego lub pełnej zdolności do czynności prawnych;
- 2) prawomocnego skazania za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe lub ukarania karą dyscyplinarną;
- 3) orzeczenia lekarza medycyny pracy o istnieniu przeciwwskazań zdrowotnych do wykonywania pracy na zajmowanym stanowisku lub niezdolności do pełnienia obowiązków;
- 4) rażącego naruszenia przepisów prawa w związku z zajmowaniem stanowiska Krajowego Rzecznika;
- 5) nieprzedłożenia sprawozdania, o którym mowa w art. 42j ust. 2.

Z uwagi na specyfikę zadań Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich, czas jego pracy będzie określony wymiarem jego zadań (będzie nienormowany). Status pracowniczy Krajowego Rzecznika będą określały przepisy o służbie cywilnej (będzie on wyższym stanowiskiem w służbie cywilnej). Stąd, ustawa z dnia 21 listopada 2008 r. o służbie cywilnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 409 i z 2025 r. poz. 620) będzie stosowana odpowiednio, z tym że:

1) pisemnej zgody dyrektora generalnego urzędu obsługującego ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania nie wymaga podjęcie zajęcia zarobkowego w postaci:

- a) zatrudnienia na stanowisku nauczyciela akademickiego w uczelni lub zarobkowania w charakterze doktoranta w szkole doktorskiej,
- b) zatrudnienia na stanowisku nauczyciela w szkole lub placówce w wymiarze nieprzekraczającym jednej czwartej wymiaru zajęć;

2) przepisu art. 77 ust. 1 tej ustawy nie stosuje się.

Miało to zagwarantować większą niezależność Krajowego Rzecznika (brak możliwości wydawania poleceń przez kierownictwo Ministerstwa Edukacji Narodowej), a także zapewnić

standard dot. dodatkowego zarobkowania w zakresie akademickim, znany z przepisów o pozostałych organach rzecznikowskich. Dodatkowo, z uwagi na to, że Krajowy Rzecznik będzie zajmował się sprawami uczniów, przewidziano możliwość dodatkowego zarobkowania bez zgody dyrektora generalnego Ministerstwa Edukacji Narodowej w postaci zatrudnienia na stanowisku nauczyciela w szkole lub placówce w wymiarze nieprzekraczającym jednej czwartej wymiaru zajęć.

Wojewódzki rzecznik praw uczniowskich

Drugim szczeblem będzie wojewódzki rzecznik praw uczniowskich działający przy kuratorze oświaty i obsługiwany przez kuratorium oświaty. Trzeba jednak wskazać, że będzie on właściwy nie tylko dla szkół lub placówek, dla których kurator oświaty jest organem nadzoru pedagogicznego, ale dla wszystkich szkół lub placówek mających siedziby na obszarze jego województwa.

Do zadań wojewódzkiego rzecznika będzie należeć:

- 1) monitorowanie stanu przestrzegania praw uczniowskich w szkołach podstawowych, szkołach ponadpodstawowych, szkołach artystycznych i placówkach, o których mowa w art. 2 pkt 3–8, a także w miejscach odbywania praktycznej nauki zawodu organizowanej przez szkołę lub odbywanej na podstawie umowy o praktyczną naukę zawodu, mających siedziby na obszarze województwa;
- 2) koordynacja działań w zakresie zwiększania poziomu przestrzegania praw uczniowskich w szkołach podstawowych, szkołach ponadpodstawowych, szkołach artystycznych i placówkach, o których mowa w art. 2 pkt 3–8, mających siedziby na obszarze województwa i podnoszenia świadomości na temat tych praw oraz współpracy między organami ochrony praw uczniowskich, o których mowa w art. 42o i art. 42q, działającymi na obszarze województwa;
- 3) upowszechnianie wiedzy na temat praw i obowiązków uczniowskich;
- 4) wspieranie członków społeczności szkolnych szkół podstawowych, szkół ponadpodstawowych, szkół artystycznych i placówek, o których mowa w art. 2 pkt 3–8, mających siedziby na obszarze województwa, w działaniach, o których mowa w ust. 2;
- 5) współpraca z Krajowym Rzecznikiem i wykonywanie jego poleceń, o których mowa w art. 42e ust. 5;

6) przyjmowanie i rozpatrywanie skarg dotyczących naruszenia praw uczniowskich składanych w interesie:

- a) publicznym, w szczególności w sprawach związanych z działalnością szkół podstawowych, szkół ponadpodstawowych, szkół artystycznych lub placówek, o której mowa w art. 2 pkt 3–8, mających siedziby na obszarze województwa,
- b) indywidualnym lub na rzecz osoby trzeciej, za jej zgodą – w uzasadnionych przypadkach, gdy nie jest możliwe lub celowe złożenie skargi do organów ochrony praw uczniowskich, o których mowa w art. 42o i art. 42q albo gdy organy te uznały się za niewłaściwe do rozpatrzenia danej skargi, a także gdy skarga została przekazana przez Krajowego Rzecznika zgodnie z art. 42f ust. 4 pkt 3 lub art. 42m ust. 7.

Wykonywanie tych zadań będzie możliwe dzięki następującym kompetencjom. Wojewódzki rzecznik będzie bowiem mógł:

- 1) zbadać, nawet bez uprzedzenia, każdą sprawę na miejscu;
- 2) żądać od organów władzy publicznej, organizacji lub instytucji złożenia wyjaśnień, udzielenia informacji lub udostępnienia akt i dokumentów, w tym zawierających dane osobowe, niezbędnych do wyjaśnienia sprawy i w zakresie w jakim jest to konieczne do realizacji zadań ustawowych, z wyłączeniem akt postępowań karnych;
- 3) przedstawić Krajowemu Rzecznikowi wniosek lub opinię w każdej sprawie objętej zakresem jego działania;
- 4) zwrócić się do właściwych organów, organizacji lub instytucji o podjęcie działań na rzecz ucznia z zakresu ich kompetencji; przepisy art. 10a i 10b ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka stosuje się odpowiednio;
- 5) organizować lub wspierać mediację;
- 6) żądać uchylenia statutu szkoły podstawowej, szkoły ponadpodstawowej, szkoły artystycznej lub placówki, o której mowa w art. 2 pkt 3–8, mającej siedzibę na obszarze województwa, albo niektórych jego postanowień w trybie art. 114;
- 7) wydać zalecenia dyrektorowi szkoły podstawowej, szkoły ponadpodstawowej, szkoły artystycznej lub placówki, o której mowa w art. 2 pkt 3–8 – w przypadku stwierdzenia naruszenia praw uczniowskich w tej szkole lub placówce; wojewódzki rzecznik wydaje zalecenia dyrektorowi szkoły lub placówki po ich uzgodnieniu z kuratorem oświaty, a w przypadku szkół i placówek artystycznych – ze specjalistyczną jednostką nadzoru, o której mowa w art. 53 ust. 1;

8) organizować i prowadzić działalność analityczno-badawczą, edukacyjną i informacyjną na temat praw i obowiązków uczniowskich, a także współpracę:

- a) między organami ochrony praw uczniowskich, o których mowa w art. 42o i art. 42q, działającymi na obszarze województwa,
- b) z innymi instytucjami państwowymi i samorządowymi, młodzieżowym sejmikiem województwa, młodzieżowymi radami powiatów lub gmin i organizacjami społecznymi;

9) organizować i prowadzić dyżury umożliwiające uzyskanie informacji w zakresie ochrony praw uczniowskich oraz pomocy w przypadku indywidualnych naruszeń tych praw; dyżury mogą być organizowane i prowadzone stacjonarne lub z wykorzystaniem środków komunikacji na odległość.

Część kompetencji wojewódzkiego rzecznika praw uczniowskich jest podobna do tych przysługujących nauczycielom-wizytatorom (np. wydawanie zaleceń, o których mowa w pkt 8 powyższego wyliczenia). Tryb reagowania na nie (tj. składanie zastrzeżeń, stwierdzanie istotnych uchybień w działalności jednostki systemu oświaty, uczestniczenie w posiedzeniach rad pedagogicznych czy w zajęciach edukacyjnych itd.) jest określony w projektowanych przepisach art. 42m ust. 2–5 ustawy – Prawo oświatowe.

To, co ważne, to konieczność współpracowania z kuratorem oświaty, a w przypadku szkół i placówek artystycznych – ze specjalistyczną jednostką nadzoru. Część kompetencji wojewódzki rzecznik będzie mógł wykonywać tylko po uzgodnieniu ich z nimi albo chociaż po ich wcześniejszym poinformowaniu np. o zamiarze wzięcia udziału w posiedzeniu rady pedagogicznej czy rady szkoły.

Zgodnie z dodawanym art. 42n ustawy – Prawo oświatowe, wojewódzkiego rzecznika praw uczniowskich powołuje Krajowy Rzecznik Praw Uczniowskich na wniosek kuratora oświaty. Wojewódzkim rzecznikiem praw uczniowskich będzie mogła zostać osoba, która:

- 1) spełnia wymagania określone w art. 42h ust. 2 pkt 1–6 oraz
- 2) jest nauczycielem mianowanym lub dyplomowanym posiadającym:
 - a) ukończone formy doskonalenia w zakresie administracji lub zarządzania lub
 - b) co najmniej dwuletni staż pracy na stanowisku kierowniczym w szkole, placówce lub zakładzie kształcenia nauczycieli, lub

c) co najmniej dwuletni staż pracy w urzędzie organu sprawującego nadzór pedagogiczny nad szkołami i placówkami lub w urzędzie organu prowadzącego szkołę lub placówki na stanowisku związanym z organizacją pracy szkół i placówek, lub

3) jest nauczycielem akademickim posiadającym co najmniej pięcioletni staż pracy w uczelni i ukończone formy doskonalenia w zakresie administracji lub zarządzania.

Do wniosku kuratora oświaty o powołanie będzie trzeba dodać koncepcję pracy na stanowisku wojewódzkiego rzecznika, którą kandydat na to stanowisko przygotowuje samodzielnie. Wniosek ten Krajowy Rzecznik będzie mógł jednak odrzucić. Wówczas kurator oświaty złoży wniosek o powołanie innej osoby na stanowisko wojewódzkiego rzecznika w terminie 14 dni od dnia zawiadomienia o odrzuceniu wniosku.

Wojewódzki rzecznik praw uczniowskich ma jednak własne kompetencje, przez co projektowany art. 42n ust. 3 ustawy – Prawo oświatowe wprost zakazuje łączenia tej funkcji ze stanowiskiem nauczyciela-wizytatora. Ma to na celu umożliwienie Wojewódzkiemu rzecznikowi praw uczniowskich skupienie się tylko na ochronie praw i wolności ucznia, a nie wykonywaniu dodatkowo zadań wizytatora, np. dla określonej liczby jednostek systemu oświaty w województwie.

Status pracowniczy wojewódzkiego rzecznika będzie określany przez przepisy o służbie cywilnej (będzie to wyższe stanowisko w służbie cywilnej), z zastrzeżeniem wyjątków tożsamyh jak dla Krajowego Rzecznika.

Wojewódzki rzecznik praw uczniowskich będzie mógł zostać odwołany przez Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich z własnej inicjatywy lub na wniosek kuratora oświaty. Takiego wniosku Krajowy Rzecznik nie będzie musiał uwzględnić.

Obsługę merytoryczną, organizacyjno-prawną, techniczną i kancelaryjno-biurową wojewódzkiego rzecznika praw uczniowskich będzie zapewniać kuratorium oświaty.

Gminny (miejski) i powiatowy rzecznik praw uczniowskich

Fakultatywnym do utworzenia szczeblem będzie samorządowy (tj. gminny, miejski lub powiatowy) rzecznik praw uczniowskich. Decyzję o utworzeniu tego stanowiska będzie podejmował odpowiednio wójt (burmistrz, prezydent miasta) lub starosta powiatu jako

kierownicy urzędu. Młodzieżowa rada gminy/powiatu będzie jednak mogła zawnieść do nich o powołanie takiego stanowiska, a na rozpatrzenie tego wniosku wójt (burmistrz, prezydent miasta)/starosta będzie miał termin dwumiesięczny.

Ponadto, jednostki samorządu terytorialnego w drodze porozumienia będą mogły utworzyć jedno stanowisko gminnego lub powiatowego rzecznika właściwego dla więcej niż jednej jednostki samorządu terytorialnego. Takie porozumienia będą też mogły zawierać gminy i powiaty, które wówczas tworzyć będą stanowisko powiatowego rzecznika (dodawany art. 42o ust. 5 ustawy – Prawo oświatowe).

Do zadań gminnego rzecznika należeć będzie:

- 1) monitorowanie stanu przestrzegania praw uczniowskich w szkołach i placówkach, o których mowa w ust. 2, a także w miejscach odbywania praktycznej nauki zawodu organizowanej przez szkołę lub odbywanej na podstawie umowy o praktyczną naukę zawodu;
- 2) koordynacja działań w zakresie zwiększania poziomu przestrzegania praw uczniowskich w szkołach i placówkach, o których mowa w ust. 2, i podnoszenia świadomości na temat tych praw oraz współpracy między szkolnymi rzecznikami praw uczniowskich, zwanymi dalej „szkolnymi rzecznikami”, działającymi w tych szkołach;
- 3) upowszechnianie wiedzy na temat praw i obowiązków uczniowskich;
- 4) wspieranie członków społeczności szkolnych w działaniach, o których mowa w ust. 2;
- 5) współpraca z Krajowym Rzecznikiem i wojewódzkim rzecznikiem w zakresie, o którym mowa w pkt 2–4;
- 6) przyjmowanie i rozpatrywanie skarg dotyczących naruszenia praw uczniowskich składanych w interesie:
 - a) publicznym, w szczególności w sprawach związanych z działalnością szkół i placówek, o których mowa w ust. 2,
 - b) indywidualnym lub na rzecz osoby trzeciej, za jej zgodą – w uzasadnionych przypadkach, gdy nie jest możliwe lub celowe złożenie skargi do organu ochrony praw uczniowskich, o którym mowa w art. 42q, albo gdy organ ten uznał się za niewłaściwy do rozpatrzenia danej skargi, a także gdy skarga została przekazana zgodnie z właściwością przez inny organ ochrony praw uczniowskich na podstawie z art. 42f ust. 4 pkt 3.

Do zadań powiatowego rzecznika należeć zaś będzie:

- 1) monitorowanie stanu przestrzegania praw uczniowskich w szkołach i placówkach, o których mowa w ust. 4, a także w miejscach odbywania praktycznej nauki zawodu organizowanej przez szkołę lub odbywanej na podstawie umowy o praktyczną naukę zawodu;
- 2) koordynacja działań w zakresie zwiększania poziomu przestrzegania praw uczniowskich w szkołach i placówkach, o których mowa w ust. 4, i podnoszenia świadomości na temat tych praw oraz współpracy między szkolnymi rzecznikami, działającymi w tych szkołach;
- 3) upowszechnianie wiedzy na temat praw i obowiązków uczniowskich;
- 4) wspieranie członków społeczności szkolnych w działaniach, o których mowa w ust. 4;
- 5) współpraca z Krajowym Rzecznikiem i wojewódzkim rzecznikiem w zakresie, o którym mowa w pkt 2–4;
- 6) przyjmowanie i rozpatrywanie skarg dotyczących naruszenia praw uczniowskich składanych w interesie:
 - a) publicznym, w szczególności w sprawach związanych z działalnością szkół i placówek, o których mowa w ust. 4,
 - b) indywidualnym lub na rzecz osoby trzeciej, za jej zgodą – w uzasadnionych przypadkach, gdy nie jest możliwe lub celowe złożenie skargi do organu ochrony praw uczniowskich, o którym mowa w art. 42q, albo gdy organ ten uznał się za niewłaściwy do rozpatrzenia danej skargi, a także gdy skarga została przekazana zgodnie z właściwością przez inny organ ochrony praw uczniowskich na podstawie z art. 42f ust. 4 pkt 3.

Wykonywanie tych zadań będzie możliwe dzięki temu, że gminny i powiatowy rzecznik praw uczniowskich będą mogli:

- 1) zwrócić się do:
 - a) właściwego terytorialnie wojewódzkiego rzecznika z wnioskiem o zbadanie sprawy dotyczącej interesu indywidualnego wnioskodawcy lub osoby trzeciej; w uzasadnionych przypadkach gminny rzecznik lub powiatowy rzecznik może zwrócić się z wnioskiem o zbadanie tej sprawy do Krajowego Rzecznika,
 - b) właściwego terytorialnie wojewódzkiego rzecznika lub Krajowego Rzecznika z wnioskiem o zbadanie sprawy dotyczącej interesu publicznego;

- 2) przedstawić właściwemu terytorialnie wojewódzkiemu rzecznikowi lub Krajowemu Rzecznikowi wniosek lub opinię w każdej sprawie objętej zakresem jego działania;
- 4) organizować lub wspierać mediację;
- 5) organizować i prowadzić działalność analityczno-badawczą, edukacyjną i informacyjną na temat praw i obowiązków uczniowskich, a także współpracę:
 - a) między szkolnymi rzecznikami, działającymi w szkołach i placówkach, o których mowa w art. 42o ust. 2 lub 4,
 - b) z innymi instytucjami państwowymi i samorządowymi, młodzieżowymi radami powiatów lub gmin i organizacjami społecznymi;
- 6) organizować i prowadzić dyżury umożliwiające uzyskanie informacji w zakresie ochrony praw uczniowskich oraz pomocy w przypadku indywidualnych naruszeń tych praw; dyżury mogą być organizowane i prowadzone stacjonarne lub z wykorzystaniem środków komunikacji na odległość.

Z gminnym rzecznikiem praw uczniowskich stosunek pracy nawiązywać będzie wójt (burmistrz, prezydent miasta). Analogiczna czynność wobec powiatowego rzecznika będzie dokonywana przez starostę. W obydwu tych przypadkach do osób zajmujących te stanowiska będą mieć zastosowanie przepisy o pracownikach samorządowych.

Nie planuje się natomiast, by rzecznika praw uczniowskich powoływały samorządy województwa (skoro Wojewódzcy Rzecznicy Praw Uczniowskich będą działać przy kuratoriach oświaty).

Szkolny rzecznik praw uczniowskich

Ostatnim i najbliższym społecznościom szkolnym szczeblem systemu ochrony praw uczniowskich będzie szkolny rzecznik praw uczniowskich. Jego istnienie będzie obligatoryjne, a do jego zadań należeć będzie:

- 1) monitorowanie stanu przestrzegania praw uczniowskich w szkole lub placówce, w której działa;
- 2) upowszechnianie wiedzy na temat praw i obowiązków uczniowskich oraz współpraca w tym zakresie z organami szkoły lub placówki, w której działa, oraz opiekunem samorządu uczniowskiego;
- 3) wspieranie członków społeczności szkolnej w działaniach, o których mowa w ust. 2;

- 4) współpraca z Krajowym Rzecznikiem oraz właściwymi terytorialnie wojewódzkim rzecznikiem i właściwym gminnym rzecznikiem albo powiatowym rzecznikiem – jeżeli został powołany, w zakresie, o którym mowa w pkt 2 i 3;
- 5) przyjmowanie i rozpatrywanie skarg dotyczących naruszenia praw uczniowskich składanych w interesie:
 - a) publicznym, w szczególności w sprawach związanych z działalnością szkoły lub placówki, w której działa szkolny rzecznik,
 - b) indywidualnym lub na rzecz osoby trzeciej, za jej zgodą – w przypadku, gdy skarga dotyczy naruszenia praw uczniowskich w szkole lub placówce, w której działa szkolny rzecznik, albo gdy skarga została przekazana zgodnie z właściwością przez inny organ ochrony praw uczniowskich na podstawie art. 42f ust. 4 pkt 3;
- 6) umożliwienie anonimowej formy kontaktu uczniów szkoły lub placówki, w której działa szkolny rzecznik, ze szkolnym rzecznikiem oraz upowszechnienie informacji o tej formie kontaktu przez zamieszczenie jej na stronie internetowej tej szkoły lub placówki lub w inny sposób zwyczajowo przyjęty w tej szkole lub placówce.

Wykonywanie tych zadań nastąpi w wyniku posiadania następujących kompetencji. Szkolny rzecznik praw uczniowskich będzie bowiem mógł:

- 1) zbadać sprawę dotyczącą szkoły lub placówki, w której działa, lub zwrócić się o zbadanie sprawy, zgodnie z właściwością do wojewódzkiego rzecznika lub Krajowego Rzecznika, a także do gminnego rzecznika albo powiatowego rzecznika – jeżeli został powołany;
- 2) przedstawić Krajowemu Rzecznikowi, wojewódzkiemu rzecznikowi, powiatowemu rzecznikowi lub gminnemu rzecznikowi wniosek lub opinię w każdej sprawie objętej zakresem jego działania;
- 3) zwrócić się do dyrektora szkoły lub placówki lub do nauczyciela zajmującego inne stanowisko kierownicze, który sprawuje nadzór pedagogiczny w szkole lub placówce, lub do organu nadzoru pedagogicznego lub organu prowadzącego szkołę lub placówkę o podjęcie działań na rzecz ucznia z zakresu ich kompetencji;
- 4) organizować lub wspierać mediację;
- 5) organizować i prowadzić działalność analityczno-badawczą, edukacyjną i informacyjną na temat praw i obowiązków uczniowskich;

6) organizować i prowadzić dyżury umożliwiające uzyskanie informacji w zakresie ochrony praw uczniowskich oraz pomocy w przypadku indywidualnych naruszeń tych praw; dyżury mogą być organizowane i prowadzone stacjonarne lub z wykorzystaniem środków komunikacji na odległość.

Co ponadto istotne, Szkolny Rzecznik Praw Uczniowskich będzie mógł przyjmować również zgłoszenia anonimowe.

Szkolnym rzecznikiem będzie, co do zasady, opiekun samorządu uczniowskiego. Tam zaś, gdzie nie tworzy się samorządu uczniowskiego lub gdzie opiekunem samorządu uczniowskiego, o którym mowa w art. 85 ust. 2a, jest dyrektor lub nauczyciel zajmujący inne stanowisko kierownicze w szkole lub placówce, szkolnego rzecznika wybiorą uczniowie bezwzględną większością głosów w głosowaniu równym, tajnym i powszechnym. Wybór nauczyciela jest spowodowany przede wszystkim wrażliwym charakterem tej funkcji oraz zagadnieniami z zakresu ochrony danych osobowych. Szczegółowe zasady działania szkolnego rzecznika praw uczniowskich, a także tryb jego wyboru i odwołania (tam, gdzie nie będzie to opiekun samorządu uczniowskiego) określi jednak statut szkoły lub placówki. Statut ten będzie mógł też przewidywać wybór co najmniej jednego ucznia wspomagającego działalność szkolnego rzecznika praw uczniowskich.

Obligatoryjne powoływanie rad szkół lub placówek

Planuje się, by wraz z wejściem w życie projektu ustawy tworzenie rad szkół lub placówek oświatowych stało się obowiązkowe. Istnienie w szkole lub placówce reprezentatywnego gremium, w skład którego wchodzi uczniowie, nauczyciele i rodzice pozytywnie wpłynie na działalność szkoły lub placówki. Zwiększy to bowiem szkolną samorządność oraz pokaże realną sprawczość na poziomie szkolnym przede wszystkim grupie uczniowskiej. Obecność rad szkół lub placówek pokaże też, że uczniowie, nauczyciele i rodzice są sobie równi – i dlatego zasiadają w radzie szkoły lub placówki w równej liczbie. Wskazać ponadto trzeba, że wzmocnienie pozycji prawnej rad szkół jest wypełnieniem postulatów obecnych w naukowym i branżowym piśmiennictwie od wielu lat (zob. np. B. Śliwerski, *Meblowanie szkolnej demokracji*, Warszawa 2017; M. Kosiorek, *Pedagogiczno-społeczne konteksty bierności obywatelskiej w III RP* [w:] J. Madalińska-Michalak, A. Wiłkomirska (red.), *Pedagogika i edukacja wobec kryzysu zaufania, wspólnotowości i autonomii*, Warszawa 2020). Będzie to

też lekcja dla uczniów o działaniu demokracji w praktyce. Będą oni bowiem partycypowali w podejmowaniu ważnych decyzji dla szkoły lub placówki oświatowej (w tym np. w zmianie statutu), dzięki czemu będą mogli kształcić swoją aktywność obywatelską od najmłodszych lat.

Trzeba pamiętać ponadto, że rada szkoły lub placówki według przepisów ustawy – Prawo oświatowe uchwalonych w 2016 roku jest domyślnym ciałem, któremu przypisane jest wiele kompetencji (nie tworzy się nowego ciała, ono już jest obecne w ustawie). Powołuje się ją jednak rzadko, ponieważ jest to fakultatywne. Projektowane zmiany wzmacniają zatem bazową intencję ustawy, która zakłada istnienie rady szkoły lub placówki i to jej, a nie radzie pedagogicznej przyznaje domyślnie szereg kompetencji.

Sam szkolny rzecznik praw uczniowskich będzie ponadto mógł uczestniczyć w posiedzeniach rady szkoły z głosem doradczym – tak jak dyrektor szkoły lub placówki.

Zmiany w przepisach o samorządzie uczniowskim

Jak wskazano wcześniej, zmianie uległ art. 85 ust. 5 ustawy – Prawo oświatowe przez wykreślenie z niego katalogu „podstawowych praw uczniowskich”, z uwagi na tworzenie kompleksowego katalogu praw uczniowskich w dodawanym art. 42a ustawy – Prawo oświatowe, w konsekwencji którego zbyteczne stało się utrzymywanie katalogu „podstawowych praw uczniowskich” w art. 85 ustawy – Prawo oświatowe. W art. 85 ust. 5 ustawy – Prawo oświatowe pozostały jednak kompetencje samorządu uczniowskiego, które są gremialne, przeznaczone dla samorządu uczniowskiego jako całości. Fakt ten sprawił bowiem, że nie mogły one zostać przeniesione do katalogu praw uczniowskich w art. 42a ustawy – Prawo oświatowe, ponieważ tam wskazano prawa podmiotowe poszczególnych osób.

Do tego, projektowana nowelizacja wprowadza drobne zmiany legislacyjno-redakcyjne w art. 85 ustawy – Prawo oświatowe, a także uszczegóławia procedurę wyznaczania nauczyciela na funkcję opiekuna samorządu uczniowskiego. Projektowane w art. 85 ust. 2a–3 ustawy – Prawo oświatowe wskazują, że opiekuna samorządu uczniowskiego wyznacza dyrektor szkoły lub placówki, ale musi on wyznaczyć nauczyciela, którego wybiorą uczniowie i który wyrazi na to zgodę. Ponadto, wybór opiekuna samorządu uczniowskiego będzie mógł nastąpić bezwzględną większością głosów w głosowaniu równym, tajnym i powszechnym. Zasady tego wyboru oraz odwołania zaś określa regulamin samorządu uczniowskiego.

Zmiany w przepisach dotyczących oceniania uczniów w odniesieniu do uczniów pełnoletnich

Konsekwencją określenia w art. 42a ustawy – Prawo oświatowe kompleksowego katalogu praw uczniowskich jest szereg zmian w ustawie o systemie oświaty (art. 2 projektu ustawy), które dostosowują stan prawny w zakresie oceniania uczniów do pełnej zdolności do czynności prawnych uczniów pełnoletnich oraz odpowiadają na wnioski i uwagi uczniów pełnoletnich kierowanych do różnych instytucji, w tym Rzecznika Praw Obywatelskich.

Rzecznik Praw Obywatelskich wystąpieniem generalnym z dnia 3 kwietnia 2024 r. (VII.7031.38.2023.AT) adresowanym do Ministra Edukacji Barbary Nowackiej zwrócił bowiem uwagę na wątpliwości dotyczące dostępu do ocen uczniów pełnoletnich przez ich rodziców. Rzecznik Praw Obywatelskich skupił się przede wszystkim na argumentach dotyczących prawa do prywatności oraz uwag zgłaszanych wobec nowelizowanych regulacji przez Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych (obecnie: Prezes Urzędu Ochrony Danych Osobowych) m.in. w 2012 i 2014 r. Do urzędu obsługującego ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania w ostatnich latach wpływały też petycje zwracające uwagę na problem dostępu do ocen rodziców uczniów pełnoletnich (np. podpisana przez 1172 osoby petycja z dnia 15 listopada 2019 r. – DKO-WOK.053.6.2019.MT).

Dlatego, wsłuchując się w powyższe głosy, Zespół do spraw Praw i Obowiązków Ucznia zarekomendował Ministrze Edukacji zmiany w zakresie jawności ocen uczniów pełnoletnich dla ich rodziców. Rekomendacja ta została przyjęta, a jej efektem są zmiany ustawy o systemie oświaty, ujęte w art. 2 projektu ustawy polegające na tym, że dostęp rodziców do ocen oraz informacji o nauce uczniów będzie im, jak dotychczas pozostawiony, tyle że wprowadzona zostanie instytucja sprzeciwu, która pozwoli pełnoletniemu uczniowi na złożenie oświadczenia woli, którego skutkiem będzie zaprzestanie informowania przez szkołę lub placówkę oświatową rodziców pełnoletnich uczniów na temat, przede wszystkim, ocen i przygotowanych prac przez ich pełnoletnie dzieci (zakres zmian obejmuje: art. 44b, art. 44e, art. 44g, art. 44l, art. 44n, art. 44zd, art. 44zda, art. 44zf, art. 44zib oraz art. 44zla ustawy o systemie oświaty).

Taki sprzeciw uczeń będzie mógł wyrazić w dowolnym momencie, po uzyskaniu pełnej zdolności do czynności prawnych, w formie pisemnej. Dzięki temu ustawodawca uszanuje tę jego pełną zdolność i to, że wygasła już nad nim władza rodzicielska, ale jednocześnie, z uwagi na rodzicielski obowiązek alimentacyjny obowiązujący także wobec pełnoletnich dzieci,

zasadą będzie to, że rodzice pełnoletnich uczniów nadal dostęp do ocen, prac pisemnych itp. swoich dzieci będą mieć pozostawiony. Jest to zatem kompromis pomiędzy ww. wartościami.

Na wychowawcę oddziału, w którym uczą się uczniowie pełnoletni, zostanie ponadto nałożony obowiązek, by na początku roku szkolnego poinformował on uczniów, których wychowuje, o możliwości wyrażenia sprzeciwu przez uczniów pełnoletnich wobec udostępniania ich rodzicom informacji, o których mowa w powyższych akapitach.

Zmiany w przepisach dotyczących frekwencji uczniów i usprawiedliwiania ich nieobecności

W ocenie projektodawcy, próg 50% nieusprawiedliwionych nieobecności jest zbyt wysoki jako podstawa do uznania, że obowiązek rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązek szkolny lub obowiązek nauki nie jest wypełniany albo jako podstawa do nieklasyfikowania ucznia w sytuacji, gdy brak jest podstaw do ustalenia oceny śródrocznej lub rocznej. Z tego względu wnioskodawca planuje znowelizować treść art. 42 ust. 2 ustawy – Prawo oświatowe i wskazać, że przez niespełnianie obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki należy rozumieć albo nieusprawiedliwioną nieobecność na co najmniej 50% dni zajęć w okresie jednego miesiąca, albo na co najmniej 25% dni zajęć w okresie całego roku szkolnego.

Zmiana granicy z 50% na 25% nieusprawiedliwionych nieobecności nastąpi też w przypadku klasyfikowania ucznia (nowelizacja art. 44k ustawy o systemie oświaty). Według proponowanej zmiany nieklasyfikowanie ucznia z jednego, kilku albo wszystkich zajęć edukacyjnych będzie miało miejsce w przypadku przekroczenia progu 25% nieobecności nieusprawiedliwionej (bez możliwości zdawania egzaminu klasyfikacyjnego – art. 44k ust. 3 ustawy o systemie oświaty zostanie uchylony) oraz będzie mogło nastąpić – jak dotychczas – jeżeli brak jest podstaw do ustalenia śródrocznej lub rocznej oceny klasyfikacyjnej, tyle że powodem braku tych podstaw ma być nieobecność (w sumie) ucznia przekraczająca 25% (zamiast, jak dotychczas 50%) czasu przeznaczonego na te zajęcia w okresie, za który przeprowadzana jest klasyfikacja. W drugim przypadku uczeń będzie mógł zdawać, tak jak dotychczas, egzamin klasyfikacyjny w przypadku nieobecności usprawiedliwionej.

Projektodawca nie planuje jednak radykalnie zmieniać procedury usprawiedliwiania nieobecności na zajęciach edukacyjnych. W katalogu obowiązków uczniowskich (dodawany

art. 42b ust. 1 pkt 8 do ustawy – Prawo oświatowe) zostanie bowiem wskazane, że jednym z obowiązków uczniowskich jest uczęszczanie na zajęcia edukacyjne. Uczniowie, a w przypadku uczniów niepełnoletnich – ich rodzice, usprawiedliwiać te nieobecności będą natomiast, jak dotychczas (zob. art. 99 pkt 2 ustawy – Prawo oświatowe w dotychczasowym brzmieniu), w trybie, terminie i formie określonych w statucie szkoły lub placówki. Ustawodawca pozostawia tu szkołom i placówkom oświatowym swobodę, jedynie wskazując, że usprawiedliwienie nieobecności powinno zawierać jej powód. Ustawodawca nie determinuje jednak ani terminów, ani zagadnień związanych z udokumentowaniem tychże powodów. Wszelkie te zagadnienia ustalą bowiem szkoły i placówki oświatowe w swoich statutach, na podstawie delegacji przenoszonej w zasadzie w tożsamym brzmieniu z art. 99 pkt 2 ustawy – Prawo oświatowe do art. 42b ust. 1 pkt 8 tejże ustawy (tj. do katalogu obowiązków uczniowskich w dodawanym rozdziale 2a).

Przepisy przejściowe i dostosowujące

Artykuły 8–14 projektu ustawy zawierają przepisy przejściowe i dostosowujące. Tworzą one bowiem szkielet organów rzecznikowskich, określają terminy wyboru pierwszych ich piastunów, wskazują maksymalny limit wydatków na wykonywanie zadań wynikających z projektowanej ustawy, czasowo zachowują moc niektórych przepisów wykonawczych, mimo zmieniania treści delegacji do ich wydania.

Ponadto, w szkołach lub placówkach, gdzie rady szkół lub placówek nie zostały dotychczas utworzone, rady takie będą musiały powstać w terminie do 30 września 2026 r. Z tego względu czas na dostosowanie statutow szkół lub placówek do zmian wynikających z projektowanej ustawy został wyznaczony na 31 sierpnia 2026 r.

Przepis końcowy

Planuje się, by ustawa weszła w życie z dniem 1 stycznia 2026 r. Wyjątkiem są jednak przepisy o Krajowym Rzeczniku Praw Uczniowskich (art. 1 pkt 3 projektu ustawy w zakresie art. 42d–42k ustawy – Prawo oświatowe, art. 3–8 projektu ustawy), które mają wejść w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia projektowanej ustawy.

Przewidzenie tego wyjątku ma na celu przeprowadzenie naboru na stanowisko Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich bez zbędnej zwłoki, przy zachowaniu niezbędnego *vacatio legis*.

Do tego planuje się, by zmiany, o których mowa w art. 1 pkt 2 i art. 2 pkt 4 i 10 (tj. zmiany w zakresie frekwencji i klasyfikacji) weszły w życie z dniem 1 września 2026 r., tj. z dniem rozpoczęcia nowego roku szkolnego 2026/2027. Ten wyjątek jest wyrazem wypełnienia przez projektodawcę zasady ochrony interesów w toku, która wynika z art. 2 Konstytucji RP.

Przewidywane skutki społeczne, gospodarcze i finansowe

Przewiduje się, że projekt wywoła pozytywne skutki społeczne. Członkowie społeczności szkolnych będą bowiem mogli zapoznać się z katalogami praw i obowiązków uczniowskich – wyliczeniami zebranymi w jednym miejscu, a nie znajdującymi się w różnych miejscach systemu prawnego, w tym w aktach prawnych o różnej hierarchicznej mocy. To z pewnością zwiększy poziom przestrzegania praw i wolności uczniów, a także ułatwi uświadamianie ich na ten temat. Oparcie katalogu praw i wolności ucznia o normę charakteru semiimperatywnego pozwoli ponadto zapewnić jednolite minimum (standard) na poziomie całego kraju.

Z drugiej zaś strony zebranie uczniowskich obowiązków w jeden katalog na poziomie ustawy pomoże uczniom zapoznać się z nimi i wywiązywać się z nich (dzięki pozyskanej wiedzy, jakie dokładnie są ich obowiązki). Nauczycielom zaś z tożsamego powodu łatwiej będzie te obowiązki egzekwować. Ponadto, zmiana ta przyniesie pozytywny skutek społeczny w postaci oparcia katalogu obowiązków uczniowskich o regulację ustawową, w zgodzie z klauzulą limitacyjną, o której mowa w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

Powstanie systemu ochrony praw człowieka przez powołanie Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich, wojewódzkich rzeczników praw uczniowskich, gminnych (miejskich) i powiatowych rzeczników praw uczniowskich, a także szkolnych rzeczników praw uczniowskich przyniesie pozytywne skutki społeczne, ponieważ przyzna uczniom (tj. grupie szczególnie narażonej na naruszenia jej praw i wolności z powodu wieku, niskiej świadomości prawnej oraz hierarchicznej podległości) dedykowane im organy rzecznikowskie, do których będą mogli zwrócić się o pomoc.

Zdaniem wnioskodawcy, projekt nie wywoła istotnych skutków gospodarczych.

Projekt będzie wymagał nakładów głównie na wynagrodzenia Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich, wojewódzkich rzeczników praw uczniowskich, gminnych (miejskich) i powiatowych rzeczników praw uczniowskich, a także na ich obsługę i działalność.

Co się tyczy nakładów na wynagrodzenie Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich oraz na jego obsługę: dokładną wysokość wynagrodzenia Krajowego Rzecznika określi dyrektor generalny Ministerstwa Edukacji Narodowej. Wnioskodawca planuje jednak, że wysokość jego wynagrodzenia będzie zbliżona do 95% wynagrodzenia podsekretarza stanu. Wysokość wynagrodzenia podsekretarza stanu wynika zaś z mnożnika pochodzącego z rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 22 listopada 2021 r. w sprawie szczegółowych zasad wynagradzania osób zajmujących kierownicze stanowiska państwowe (Dz. U. 2024 r. poz. 778) oraz kwoty bazowej wynikającej corocznie z ustawy budżetowej (w 2025 r. jest to 1878,89 zł). Z powyższego wynika, że miesięczne wynagrodzenie Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich brutto będzie równe około: $95\% \cdot (7,04 + 1,92) \cdot 1878,89$ zł, tj. 15 993,11 zł. Wraz z pochodnymi (koszt pracodawcy, tzw. brutto-brutto) nakłady na miesięczne wynagrodzenie Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich wyniosą 19 268,49 zł. W ujęciu rocznym będzie to zatem wydatek równy 250 490,37 zł (12 wynagrodzeń miesięcznych i dodatkowe wynagrodzenie roczne). Przepisy przewidują też możliwość powiększenia powyższego wynagrodzenia o dodatek stażowy w wysokości 5-20% (przyznawany na zasadach ogólnych). Tego kosztu nie można jednak oszacować w momencie projektowania ustawy z uwagi na niewiedzę na temat tego, czy osoba powołana na Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich będzie uprawniona do tego dodatku, czy nie.

Przewidywanie wynagrodzenia Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich na poziomie 95% wynagrodzenia podsekretarza stanu wynika z faktu, że pozycja tego organu w MEN-ie będzie zbliżona do pozycji podsekretarza stanu. Rzecznik będzie bowiem wyższym stanowiskiem w służbie cywilnej, odrębnym od dyrektorów departamentów i o konkretnych ustawowych kompetencjach. Z tego względu jest mu najbliżej do rangi podsekretarza stanu. Jednak z uwagi na to, że ranga Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich nie jest tożsama z rangą podsekretarza stanu, zdecydowano się obniżyć jego wynagrodzenie o 5 pp. względem drugiego z wymienionych stanowisk. Warto w tym miejscu dodać, że inne ogólnopolskie organy rzecznikowskie — zgodnie z treścią rozporządzenia Prezydenta RP z 22 listopada 2021 r. w sprawie szczegółowych zasad wynagradzania osób zajmujących kierownicze stanowiska

państwowe (Dz.U. 2024 poz. 778) — również zarabiają nieznacznie mniej względem stanowiska podsekretarza stanu. Krajowy Rzecznik Praw Uczniowskich będzie zatem otrzymywał wynagrodzenie bardzo zbliżone do pozostałych ogólnopolskich organów rzecznikowskich, co uzasadnia przewidzenie go w takiej wysokości (choć formalnie decyzja należeć będzie do dyrektora generalnego MEN-u).

Do obsługi Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich będzie konieczne zaangażowanie pracowników i urzędników służby cywilnej, przy czym za zapewnienie obsługi odpowiadać ma urząd obsługujący ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania. Przewiduje się, że koszt etatów go obsługujących, wraz z pochodnymi i trzynastym wynagrodzeniem, wyniesie maksymalnie 1 000 000 zł rocznie. Ma to związek z planowanymi nakładami kadrowymi na obsługę Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich (nie więcej niż 10 etatów). Tyle etatów będzie wystarczające dzięki temu, że zdecydowaną większość spraw rozpatrywać będą organy rzecznikowskie niższych szczebli. Dzięki zatem temu, że rzecznicy będą też na poziomach szkolnym, samorządowym (fakultatywnie) i wojewódzkim i to do nich, co do zasady, trzeba będzie kierować skargi i wnioski w pierwszej kolejności, sam Krajowy Rzecznik Praw Uczniowskich nie będzie rozpatrywał aż tak wielu spraw. Jego zadania będą bardziej dotyczyły problemów systemowych i węzłowych, w tym tych wykraczających poza jedno województwo czy o zasięgu ogólnopolskim, a także koordynacji i harmonizacji pracy organów rzecznikowskich. Bazując na informacjach rocznych Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka (por. pkt 1 OSR), oszacować można, że liczba spraw rozpatrywanych szczególnie przez Wojewódzkich i Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich będzie wynosić kilka tysięcy rocznie. Z powodu projektowanej ustawy zmniejszy się również liczba spraw z zakresu oświaty i wychowania wnoszonych do Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka, ponieważ od momentu jej wejścia w życie istnieć będą dedykowane tym sprawom organy na różnych szczeblach, w tym niższych niż krajowy. Niemożliwa do oszacowania jest jednak liczba spraw, które będą wpływać do rzeczników na poziomie szkolnym i samorządowym. Do tego założyć należy ok. 300 000 zł rocznie na działalność Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich, w tym na wydawane przez niego materiały edukacyjne, zlecane ekspertyzy i opinie oraz koszty podróży. Łącznie zatem wydatki te należy szacować na ok. 1 550 490,37 zł rocznie.

W zakresie zaś wynagrodzeń i obsługi wojewódzkich rzeczników praw uczniowskich, ich wynagrodzenie będzie ustalane wewnątrz kuratorium oświaty, zgodnie z przepisami o wyższych stanowiskach w służbie cywilnej. Przewiduje się jednak, by oscylowało ono w okolicach 60% wynagrodzenia wicewojewody. Wysokość wynagrodzenia wicewojewody wynika zaś z mnożnika pochodzącego z rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 22 listopada 2021 r. w sprawie szczegółowych zasad wynagradzania osób zajmujących kierownicze stanowiska państwowe oraz kwoty bazowej wynikającej corocznie z ustawy budżetowej (w 2025 r. jest to 1878,89 zł). Z powyższego wynika, że miesięczne wynagrodzenie wojewódzkiego rzecznika praw uczniowskich brutto będzie równe: $60\% \cdot (5,60 + 1,68) \cdot 1878,89$ zł, tj. 8 206,99 zł. Wraz z pochodnymi (koszt pracodawcy, tzw. brutto-brutto) nakłady na miesięczne wynagrodzenie wojewódzkiego rzecznika praw uczniowskich wyniosą 9 887,78 zł. W ujęciu rocznym będzie to wydatek równy 128 541,14 zł (12 wynagrodzeń miesięcznych i dodatkowe wynagrodzenie roczne). Przepisy przewidują też możliwość powiększenia powyższego wynagrodzenia o dodatek stażowy w wysokości 5–20% (przyznawany na zasadach ogólnych). Tego kosztu nie można jednak oszacować w momencie projektowania ustawy z uwagi na niewiedzę na temat tego, czy osoba powołana na wojewódzkiego rzecznika praw uczniowskich będzie uprawniona do tego dodatku, czy nie.

Decyzja o tym, by przewidywana wysokość wynagrodzenia wojewódzkich rzeczników praw uczniowskich wynosiła około 60% wynagrodzenia wicewojewody wynika z chęci przyznania rzecznikom wynagrodzenia nieco większego względem przeciętnego wynagrodzenia nauczycieli-wizytatorów w kuratorium oświaty. Wojewódzcy rzecznicy praw uczniowskich będą bowiem wizytatorami wyspecjalizowanymi w prawach i obowiązkach uczniowskich, ale ich jurysdykcja będzie obejmowała całe województwo.

Kwotę tę należy pomnożyć razy 16 województw (łącznie: 2 056 658,24 zł). Nie przewiduje się tworzenia dodatkowych etatów dla obsługi Wojewódzkich Rzeczników Praw Uczniowskich. Do tego założyć należy ok. 50 000 zł rocznie na działalność każdego Wojewódzkiego Rzecznika Praw Uczniowskich ($50\,000\text{ zł} \cdot 16\text{ województw} = 800\,000\text{ zł}$), w tym na wydawane przez nich materiały edukacyjne, zlecane ekspertyzy i opinie oraz koszty podróży. Łącznie zatem wydatki na tym szczeblu należy szacować na 2 856 658,24 zł rocznie.

Suma dwóch powyższych kosztów jest równa 4 407 148,61 zł rocznie.

Niemożliwe do przewidzenia są nakłady na gminnych (miejskich) i powiatowych rzeczników praw uczniowskich, ponieważ decyzja o ich powołaniu jest dla jednostek samorządu terytorialnego fakultatywna. Wnioskodawca nie ma zatem wpływu na to, ile jednostek samorządu terytorialnego ostatecznie powoła takiego gminnego (miejskiego) czy powiatowego rzecznika. Biorąc to pod uwagę, nie jest możliwe oszacowanie wysokości nakładów na szczebel samorządowy, wobec czego stosowna tabela w zakresie jednostek samorządu terytorialnego pozostaje na poziomie równym 0 zł.

Z uwagi na połączenie stanowisk szkolnych rzeczników praw uczniowskich z opiekunami samorządu uczniowskiego brak będzie wydatków płynących z projektowanej ustawy na szczeblu szkolnym.

Po stronie dochodów zaś uwzględniono wpływy z podatków PIT oraz składek na ubezpieczenia społeczne, Fundusz Pracy oraz Fundusz Solidarnościowy w zakresie wynagrodzeń Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich, pracowników go obsługujących oraz Wojewódzkich Rzeczników. Łączne ich wynagrodzenia mają wynieść (brutto-brutto, koszty pracodawcy) 3 307 148,61 zł rocznie. Z tego wynika, że wpływy z tytułu PIT wyniosą 800 564,00 zł, składki na ubezpieczenia społeczne (emerytalne, rentowe, chorobowe i wypadkowe zarówno po stronie pracownika, jak i pracodawcy) – 182 272,12 zł, składka zdrowotna – 233 190,46 zł, wpłata na Fundusz Pracy – 65 809,80 zł, a składka na Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych (tzw. Fundusz Solidarnościowy) – 2 686,08 zł. Łącznie zatem wpływy te wniosą: 1 284 522,46 zł, z czego wpływy na PIT w części dla budżetu państwa i ze składki zdrowotnej trafią do budżetu państwa, a z pozostałych składek i wpłat do odpowiednich funduszy. Kierując się wskazaniem wynikającym z ustawy z 1 października 2024 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, wpływy z tytułu PIT są podzielone w proporcji 85-15 na korzyść jednostek samorządu terytorialnego.

Założono coroczny wzrost inflacyjny wydatków w uśrednionej szacunkowej wysokości 2,5%, który znajduje się w środku inflacyjnym NBP (zgodnie z wydanymi w październiku 2024 r. wytycznymi Ministra Finansów dotyczącymi stosowania jednolitych wskaźników makroekonomicznych będących podstawą oszacowania skutków finansowych projektowanych ustaw – <https://www.gov.pl/attachment/3e702932-058f-4ed7-9f0a-cf9e70ae8685> [dostęp: 9 sierpnia 2025 r.]).

Pozostałe zmiany przewidywane przez projektowaną ustawę, w tym te znajdujące się w pozostałych zmienianych ustawach (m.in. ustawy: o systemie oświaty, o służbie cywilnej, o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich) nie rodzą skutków dla sektora finansów publicznych. Gdyby zaś takie skutki się pojawiły w trakcie realizacji ustawy, zostaną one sfinansowane w ramach limitów wydatków, bez konieczności pozyskania dodatkowych środków na te cele.

Podsumowując zatem, nakłady konieczne do wejścia w życie projektu ustawy są niskie i opierają się przede wszystkim o wynagrodzenia oraz nakłady na działalność poszczególnych szczebli organów rzecznikowskich mających działać na rzecz uczniów i ich praw.

Źródła finansowania dla budżetu państwa lub budżetów jednostek samorządu terytorialnego

Nakłady będą finansowane ze środków pozostających do dyspozycji – odpowiednio – ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania oraz wojewodów, w ramach limitów wydatków wynikających z ustawy budżetowej, a także z budżetów jednostek samorządu terytorialnego.

Minister Edukacji deklaruje, że środki na wykonanie ustawy zostaną przewidziane wśród wydatków pozostających w dyspozycji Ministra Edukacji oraz wojewodów, w ramach ich limitów wydatków.

Utworzenie gminnego (miejskiego) i powiatowego rzecznika praw uczniowskich jest fakultatywne, wobec czego to do samorządu gminnego lub powiatowego należy decyzja o wysokości nakładów oraz o ich źródle, jeśli podejmie on decyzję o utworzeniu takiego stanowiska. Wskazać trzeba, że źródłem finansowania będzie wówczas budżet powołującej go jednostki samorządu terytorialnego.

Wyniki uzgodnień, konsultacji publicznych i opiniowania

Projekt został przedstawiony do uzgodnień, konsultacji publicznych oraz opiniowania w ramach rządowego procesu legislacyjnego.

Wyniki konsultacji publicznych i opiniowania są omówione w raporcie z konsultacji publicznych i opiniowania. Ponadto na stronie internetowej Rządowego Centrum Legislacji dostępne są pisma z uwagami otrzymane w ramach uzgodnień międzyresortowych oraz odpowiedzi wobec nich.

Projekt, oprócz bazowania na rekomendacjach powołanego przez Ministra Edukacji Zespołu do spraw Praw i Obowiązków Ucznia, był pre-konsultowany przez zaprezentowanie informacji na jego temat i odbycie dyskusji z posłami oraz partnerami społecznymi podczas posiedzenia sejmowej Podkomisji stałej do spraw jakości kształcenia i wychowania. Posiedzenie w tej sprawie odbyło się 7 listopada 2024 r.

W celu pre-konsultowania przepisów o przyznaniu nauczycielom, wychowawcom i innym pracownikom pedagogicznym statusu funkcjonariusza publicznego projektodawca odbył w styczniu 2025 r. zdalne spotkanie z przedstawicielami związków zawodowych reprezentujących nauczycieli. Ostatecznie zrezygnowano z wprowadzania zmian w tym zakresie.

Założenia projektów podstawowych aktów wykonawczych

Projekt ustawy zawiera normę upoważniającą ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania do wydania jednego rozporządzenia dotyczącego: sposobu i trybu przeprowadzenia naboru na stanowisko Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich oraz składu i trybu pracy komisji konkursowej, sposobu potwierdzania spełniania wymagań na Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich, sposobu wyłaniania kandydata, sposobu sprawowania nadzoru nad prawidłowością postępowania konkursowego oraz trybu jego unieważnienia.

Do tego projektodawca wprowadza zmiany legislacyjno-redakcyjne do niektórych delegacji ustawowych już obecnych w ustawie – Prawo oświatowe. Nie zmieni to jednak merytoryki tych delegacji oraz aktów wydanych na ich podstawie.

Przygotowując projekt rozporządzenia, o którym mowa na początku tej części uzasadnienia, projektodawca kierował się wytycznymi stanowiącymi elementy poszczególnych norm kompetencyjnych oraz uregulowaniami podobnymi (np. rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 października 2015 r. w sprawie konkursu na stanowisko dyrektora Centralnej Komisji Egzaminacyjnej i stanowisko dyrektora okręgowej komisji egzaminacyjnej; Dz. U. z 2023 r. poz. 1900).

W ocenie projektodawcy, nie jest zasadne dokładne opisywanie jedynie założeń tego aktu, skoro został on przygotowany w sposób kompletny oraz dołączony do projektu niniejszej ustawy. Projekt ten zawiera również własne uzasadnienie oraz ocenę skutków regulacji.

Zapoznanie się z nim całościowo pozwoli zatem poznać i założenia, i dokładne rozwiązania legislacyjne zastosowane w projektach aktów wykonawczych do projektu niniejszej ustawy.

Ponadto, wejście projektu ustawy w życie spowoduje konieczność nowelizacji:

- 1) rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach (Dz.U. z 2020 r. poz. 1604 i Dz.U. z 2024 r. poz. 933) w zakresie m.in. picia wody na zajęciach lekcyjnych oraz uregulowania zagadnień dot. wychodzenia do toalety w trakcie zajęć lekcyjnych (w związku z prawem uczniowskim do poszanowania jego godności oraz praw i wolności z niej wynikających);
- 2) rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 grudnia 1998 r. w sprawie organizacji kuratoriów oświaty oraz zasad tworzenia ich delegatur (Dz. U. z 2023 r. poz. 2458) w zakresie tego, że kuratoria oświaty będą zapewniały obsługę merytoryczną, organizacyjno-prawną, techniczną i kancelaryjno-biurową dla wojewódzkiego rzecznika praw uczniowskich;
- 3) rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 29 stycznia 2016 r. w sprawie określenia stanowisk urzędniczych, wymaganych kwalifikacji zawodowych, stopni służbowych urzędników służby cywilnej, mnożników do ustalania wynagrodzenia oraz szczegółowych zasad ustalania i wypłacania innych świadczeń przysługujących członkom korpusu służby cywilnej (Dz. U. z 2025 r. poz. 670) w zakresie dodania do tej tabeli stanowisk Krajowego i wojewódzkich rzeczników praw uczniowskich;
- 4) rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 12 lipca 2024 r. w sprawie wynagradzania pracowników samorządowych (Dz. U. z 2024 r. poz. 1638; Dz. U. z 2025 r. poz. 702) w zakresie dodania do obecnej tam tabeli stanowisk gminnego (miejskiego) i powiatowego rzecznika praw uczniowskich.

Oświadczenia końcowe

Projekt wpływa na sektor małych i średnich przedsiębiorstw jedynie pośrednio, przez nałożenie na szkoły lub placówki oświatowe, w tym niepubliczne, które małe lub średnie przedsiębiorstwa mogą prowadzić, obowiązków m.in. w zakresie powołania rady szkoły i szkolnego rzecznika praw uczniowskich. Szczegółowy wpływ został określony w Ocenie Skutków Regulacji projektu. Projekt nie zawiera natomiast przepisów określających zasady podejmowania, wykonywania lub zakończenia działalności gospodarczej.

Stosownie do art. 5 ustawy z dnia 7 lipca 2005 r. o działalności lobbingsowej w procesie stanowienia prawa (Dz. U. z 2025 r. poz. 677) projekt ustawy został zamieszczony w Biuletynie Informacji Publicznej, na stronie podmiotowej Rządowego Centrum Legislacji, w serwisie Rządowy Proces Legislacyjny.

Przedmiot projektowanej regulacji nie jest objęty prawem Unii Europejskiej.

Projektowana ustawa nie podlega notyfikacji zgodnie z trybem przewidzianym w przepisach dotyczących sposobu funkcjonowania krajowego systemu notyfikacji norm i aktów prawnych.

Projekt ustawy nie wymagał przedstawienia właściwym instytucjom i organom Unii Europejskiej, w tym Europejskiemu Bankowi Centralnemu, celem uzyskania opinii, dokonania powiadomienia, konsultacji albo uzgodnienia projektu.

Projektowane przepisy są zgodne z zasadami proporcjonalności, uzasadnionego i niedyskryminującego charakteru, w szczególności nie zawierają regulacji, które wprowadzałyby dyskryminację ze względu na wiek, płeć, orientację seksualną, obywatelstwo, miejsce zamieszkania czy jakąkolwiek inną przyczynę.

Odnosząc się do § 12 pkt 1 załącznika do rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz. U. z 2016 r. poz. 283), należy stwierdzić, że projekt ustawy uwzględnia regulacje, w stosunku do których nie ma możliwości, aby mogły być podjęte za pomocą alternatywnych środków.